

Veiligheid in verbondenheid

Veiligheid in verbondenheid

Een christelijk-sociale visie op burgerparticipatie bij het tegengaan van overlast en criminaliteit

Christelijk-sociaal 2030 • Deel 8

Dr. Ronald van Steden

Vrije Universiteit Amsterdam

Bijten & Schipperheijn *Motief* - Amsterdam

Colofon

Eerste druk: juli 2017

© 2017 Ronald van Steden

Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt en/of verveelvoudigd door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende en de uitgever.

ISBN 978-90-5881-957-4

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Hoofdstuk 1 – Inleiding	9
1 Actieve burgers gezocht	9
2 Opzet	11
Hoofdstuk 2 – Samen werken aan veiligheid.....	13
1 Kleine geschiedenis van de <i>policie</i>	13
2 Vormen van actief burgerschap.....	15
3 Kenmerken van lokale projecten	17
Hoofdstuk 3 – Veiligheid boven alles?	21
1 Grote maatschappelijke ontwikkelingen.....	21
2 Securitisering en secularisering	25
3 Krampachtige maakbaarheid	27
Hoofdstuk 4 – Een christelijk-sociale visie	31
1 Twee dynamieken van veiligheid (mensvisie)	31
2 Verantwoordelijke burgers (samenlevingsvisie)	33
3 Een rechtvaardige overheid (staatsvisie)	35
Hoofdstuk 5 – Tot besluit.....	39
1 Concluderende samenvatting	39
2 Aanbevelingen voor politiek, bestuur en beleid	40
Verwijzingen.....	42
Literatuur	45
Dankwoord.....	48

Voorwoord

Het thema veiligheid kan vandaag de dag op veel belangstelling rekenen in het publieke debat. Er hoeft maar een incident te zijn en de media zijn er vol van. Je zou kunnen zeggen dat we in een veiligheidscultuur leven, met veiligheid als hoogste goed. Het is in dit licht opmerkelijk dat op het onderwerp veiligheid tot op heden nog maar een beperkte bezinning heeft plaatsgevonden van christenen in Nederland. Ook in de publicaties van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie komt het onderwerp er bekaaid vanaf. Vanuit het WI is er wel aandacht geweest voor internationale veiligheid en terrorismebestrijding, maar binnenlandse sociale veiligheid als beleidsthema is nog weinig doordacht. Dat is helemaal opmerkelijk als we ons realiseren dat veiligheid een kerntaak van de overheid is en ook door veel christelijke denkers als zodanig wordt beschouwd.

Gelukkig is er nu dit essay *Veiligheid in verbondenheid*, van WI-gastonderzoeker dr. Ronald van Steden. Deze publicatie verschijnt in de serie 'Christelijk-sociaal 2030', waarin wordt gezocht naar de juiste verhoudingen tussen overheid, markt en samenleving. In het bijzonder verbindt de auteur in dit essay veiligheid met de participatiemaatschappij: de burger is aan zet, maar geldt dit ook op het terrein van de veiligheid? Is veiligheid niet bij uitstek een overheids-taak? Hoe bijvoorbeeld om te gaan met het gevaar van eigenrichting? Spannende vragen die fundamenteel zijn voor ons samenleven en die hoognodig tegen het licht van christelijk-sociale waarden moeten worden gehouden.

Het Wetenschappelijk Instituut is Ronald van Steden zeer erkentelijk voor het pionierswerk dat hij heeft verricht door veiligheid te verbinden aan een christelijk-sociaal perspectief. We hopen dat het essay gebruikt kan worden door ChristenUnie-politici en dat het kan bijdragen aan verdere christelijke bezinning op dit in onze cultuur zo dominante onderwerp.

We bedanken de curatoren Albert van der Horst en Mentko Nap voor hun meelesen en adviezen, in samenwerking met ondergetekende. Tot slot bedanken we Remco van Mulligen voor zijn eindredactionele werk.

Jan van der Stoep,
voorzitter Curatorium
Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie

Hoofdstuk 1

Inleiding

1 Actieve burgers gezocht

Overall in de wijk trillen en piepen smartphones. Er gaat een berichtje rond in de WhatsApp-groep van de buurt waar ik woon. Ik open het bericht en zie een foto van een getinte en bebaarde man op mijn scherm verschijnen. Hij maakt kiekjes van een huis. ‘Bel meteen de politie’, adviseert iemand. Het volgende bericht, kort daarop: ‘112 gebeld en de politie heeft hem staande gehouden’. De wijkagent koppelt later terug dat de man ‘te goeder trouw’ is. Hij blijkt geïnteresseerd in het kopen van de betreffende woning.¹ Dit is een goed voorbeeld van het spanningsveld bij hedendaagse buurtpreventie: het is een populair middel om inbraken tegen te gaan, maar kan tegelijk negatief uitpakken. Burgers zijn oplossing en probleem ineen.

Dit essay gaat over burgers die participeren in lokale veiligheidsprojecten. Hierbij richten zij zich op het tegengaan van overlast en criminaliteit. Vragen rondom veiligheid bij rampen, crises en buitenlandse conflicten komen dus niet aan de orde. Mijn vertrekpunt is dat politici, bestuurders en zelfs de koning² pleiten voor ‘meer burgerparticipatie’ – ook ter bevordering van sociale veiligheid. Zij wijzen erop dat mensen zoveel mogelijk verantwoordelijkheid moeten nemen voor zichzelf en voor de gehele samenleving. En inderdaad, het is goed als mensen hun talenten ontplooiën, hun handen uit de mouwen steken en actief burgerschap betonen. De overheid kan niet alles alleen aan.

Sterker nog: ze moet dat niet eens willen. Vanuit een christelijk-sociaal perspectief gaat de samenleving aan de overheid vooraf. Dit houdt in dat mensen binnen sociale verbanden zoals gezinnen, verenigingen, scholen en buurtplatforms omzien naar elkaar, zonder dat de overheid daar directe zeggenschap over heeft. Tegelijk laat het voorbeeld van WhatsApp-preventiegroepen goed zien dat burgerinitiatieven ambivalente uitkomsten kunnen genereren. Discriminatie en stigmatisering liggen op de loer.

In de meest extreme vorm kan dit zelfs op eigenrichting uitlopen. Mensen nemen dan het recht in eigen hand door dwang, drukmiddelen of (fysiek) geweld te gebruiken. Hoe vaak eigenrichting in Nederland voorkomt, is onbekend. Betrouwbare cijfers ontbreken. Wel concludeerde de Raad voor Maatschappelijke

Veiligheid in verbondenheid

Ontwikkeling (RMO) in 2004 dat ‘diverse vormen van eigenrichting [...] niet denkbeeldig en inmiddels soms al zichtbaar [zijn]’.³ Daarbij noemt de RMO voorbeelden van intimidatie en de steunbetuigingen voor een Tilburgse juwelier die een inbreker doodschoot. Ook kunnen we stellen dat het politieke en maatschappelijke klimaat verandert.⁴ Met name VVD-politici hebben laten weten dat ‘een gigantische rotschop’ geven voorstelbaar is (aldus Johan Remkes in 2002) en dat het overlijden van een inbreker tot de risico’s van hun ‘vak’ behoort (Fred Teeven in 2012).

Gelukkig gaan WhatsApp-groepen, buurtwachten en preventieteams momenteel niet massaal over tot eigenrichting. Toch zijn niet alle vormen van burgerparticipatie onschuldig. Zo verschenen er zorgelijke mediaberichten over de *Soldiers of Odin*, een uit Finland overgewaaide militante burgerwacht die ook in Nederland van zich laat horen.⁵ Daarnaast waren er berichten over een initiatief van Veluwe burgers, die met kogelvrije vesten, zaklampen, honden en een helikopter op boeven jagen.⁶ Gelet op de flexibelere houding van sommige politici tegenover geweld door burgers en het smeulende onbehagen in de samenleving roept het voorgaande de urgente vraag op wat voor burgerparticipatie we eigenlijk willen.⁷ Het is goed als burgers op elkaar letten, maar dat mag niet doorslaan.⁸ Wat doen we als ‘letten op elkaar’ negatieve consequenties heeft?

De centrale these van mijn essay is dat burgerparticipatie in lokale veiligheidsprojecten gewenst is, mits die projecten bijdragen aan verbinding. Zowel het vertrouwen tussen burgers onderling als de betrokkenheid van burgers en de overheid op elkaar, moeten versterkt worden. Veiligheid is een kerntaak van de overheid, gericht op het handhaven van de openbare orde en het beschermen van burgers.⁹ Burgers dienen zich op hun beurt aan de wet te houden, waarbij de overheid haar beschermende opdracht waar moeten maken. Als politie en justitie deze opdracht niet nakomen, kan dat schadelijke gevolgen hebben voor de legitimiteit van onze democratische rechtsstaat. Dan dreigt bijvoorbeeld het gevaar van eigenrichting.

Tot slot het volgende: wanneer men spreekt over ‘sociale veiligheid’ – het tegengaan van criminaliteit en overlast – gaat het vaak over smalle juridische begrippen zoals controle, handhaving en repressie, die gemakkelijk een doel in zichzelf worden. De door mij gehanteerde term ‘veiligheid in verbondenheid’ verwijst naar het bredere idee van ‘existentieel vertrouwen’, een dragende grond die burgers en instituties bijeenhoudt.¹⁰ Deze nadruk op vertrouwen is meer sociaal van aard, waardoor veiligheid verandert van een doel op zich in een middel voor goed samenleven. Het is belangrijk om deze laatste rijkere en positievere kijk op veiligheid in het achterhoofd te houden bij het lezen van wat volgt.

2 Opzet

Dit essay is bedoeld voor (lokale) politici en bestuurders. Het biedt verdieping, richting en handvatten om beter om te kunnen gaan met burgers die zich organiseren om voor meer veiligheid te zorgen. Dat gebeurt in drie delen. Het eerste deel schetst in het kort de geschiedenis van de medeverantwoordelijkheid die burgers voor veiligheid hebben. Het geeft bovendien voorbeelden van lopende burgerprojecten en benoemt belangrijke kenmerken van deze projecten.

Vervolgens plaatst deel twee de opkomst van burgerparticipatie tegen de achtergrond van de enorme politieke en maatschappelijke aandacht voor criminaliteit en overlast. Zorgen over veiligheid gaan echter verder dan dat. De huidige nadruk veiligheid houdt sterk verband met drie langlopende, abstracte processen: individualisering, globalisering en secularisering.

Reflecterend hierop behandel ik tot slot een christelijk-sociale visie op de mens, maatschappelijke verbanden en de rol van de overheid binnen de context van veiligheid. Daarbij is het de vraag hoe burgers, samen met de publieke autoriteiten, criminaliteit en overlast op zo'n manier kunnen tegengaan dat zij op een positieve – dat wil zeggen: opbouwende en hoopvolle – wijze vormgeven aan verbinding, solidariteit en gemeenschapszin. Het essay sluit af met aanbevelingen voor politiek, bestuur en beleid.

Hoofdstuk 2

Samen werken aan veiligheid

Dit deel gaat allereerst over de bijdragen van burgers aan lokale veiligheid door de jaren heen. Daarna komen enkele concrete burgerprojecten aan bod. Tot besluit volgen twee hoofdkenmerken van burgerprojecten die zich op lokale veiligheid toespitsen.

1 Kleine geschiedenis van de *policie*

De Nachtwacht (1642) van Rembrandt van Rijn is zonder twijfel een van de beroemdste schilderijen ter wereld. Het kunstwerk stelt een schutterij voor onder leiding van kapitein Frans Banning Cocq en luitenant Willem van Ruytenburch. Schutterijen waren burgerwachten die alleen bestonden uit mannen met een gevestigde maatschappelijke status. Zij patrouilleerden door de straten van hun steden en bewaakten de openbare orde. Uit historisch onderzoek blijkt dat sommige leden van schutterijen het niet altijd zo nauw namen met de voor hen geldende regels. Zo vonden er veroordelingen plaats voor ongeoorloofd schieten, baldadigheid, plichtsverzuim, openbare dronkenschap, beledigingen en gewelddadigheden.¹¹ Lang voor de oprichting van de Nederlandse politie in de negentiende eeuw werden taken die we tegenwoordig toekennen aan het ‘blauw op straat’ dus uitgevoerd door burgers, hoewel hun optreden regelmatig de toets der kritiek niet kon doorstaan.

De Franse bezetting van Nederland (1795-1813) doorbrak het systeem van steden die over eigen schutterijen en nachtwachten beschikten. Daarmee ontstonden er voorlopers van moderne politiediensten zoals we die tegenwoordig nog altijd kennen. Overigens is het aardig om op te merken dat het Oudnederlandse *policie* – denk ook aan het Engelse *policy* (beleid) en aan het Griekse *polis* (stad) – oorspronkelijk een veel breder begrip is, dat duidde op het inrichten van de samenleving en op wat we nu ‘goed bestuur’ (*good governance*) noemen.¹² Met het optuigen van een professioneel politieapparaat werd *policie* echter een nauwer omschreven term en kwam het geweldsmonopolie in handen van de overheid. Hiermee wilde men anarchie intomen en machtsmisbruik door burgers tegengaan. Ervaringen met de lokale schutterijen waren immers niet altijd even prettig.

Veiligheid in verbondenheid

Blijvende ruimte voor burgers

Hoewel veiligheid een kerntaak werd van de overheid, bleef er bij de bestrijding van criminaliteit en overlast ruimte voor burgers. Zo kunnen nachtwachten als voorlopers worden gezien van commerciële beveiligingsbedrijven zonder bijzondere politiebevoegdheden.¹³ Tevens voorziet het Nederlandse strafrecht in noodweer(exces) als rechtvaardigingsgrond van zelfverdediging bij bijvoorbeeld een overval¹⁴ en mag iedere burger iemand ‘op heterdaad’ arresteren – het zogeheten ‘burgerarrest’.¹⁵ Vandaar ook de reeds aangestipte zorgen over mogelijke schaduwzijden van burgerparticipatie in veiligheid. Actieve burgers kunnen over de schreef gaan. Op zichzelf heeft eigenrichting weinig maatschappelijke steun vanwege het internationaal gezien grote vertrouwen dat burgers in de Nederlandse overheid hebben.¹⁶ Als vrijwilligers een oogje in het zeil houden en van (VVD-)politici ook geweld mogen gebruiken, is er echter een risico dat mensen het recht in eigen hand nemen. Zeker in een samenleving waarin het onbehagen groeit. We moeten niet naïef denken over de veronderstelde zegeningen van een participatiesamenleving.

Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw ontstond er meer politiek-bestuurlijke aandacht voor de verantwoordelijkheid van burgers inzake veiligheid.¹⁷ In die tijd kreeg de overheid behoefte aan wat ‘publiek-private samenwerking’ is gaan heten. Een mijlpaal is het in 1985 verschenen rapport *Samenleving en criminaliteit*. Dit rapport voert de snelle stijging van veelvoorkomende ‘commune criminaliteit’ – dat wil zeggen: winkeldiefstal, vandalisme, inbraken, enzovoort – en ernstige overlast vooral terug op jongeren en hun maatschappelijke omgeving. Het rapport wijst onder meer op de erosie van maatschappelijke verbanden zoals scholen, kerken en gezinnen, en op de toename van problemen met criminaliteit als gevolg van de stijgende welvaart. Daarom moest het normbesef van de samenleving worden versterkt. Ook is er tot op heden het probleem dat de overheid zich overbelast voelt. Er zijn hooggespannen verwachtingen van de overheid, waar het gaat om het garanderen van veiligheid. Men verwacht veel van het strafrecht, maar uiteindelijk blijft dat een *ultimum remedium*. Om misdaad tegen te gaan is daarom hulp vanuit de samenleving geboden. Tegelijk moeten burgers erop kunnen blijven vertrouwen dat politie en justitie in staat zijn om hen te beschermen.

Gedeelde verantwoordelijkheid

Tegen deze achtergrond doen politici en bestuurders vanaf medio jaren tachtig een steeds groter beroep op de verantwoordelijkheid van gemeentelijke diensten, leerkrachten, hulpverleners en burgers. Zij moeten meewerken aan veiligheid.¹⁸ Deze beleidslijn kan positief worden geduid, omdat samenlevingsverbanden inderdaad een rol kunnen spelen bij preventie. Sceptici menen echter dat burgerparticipatie de overheid vooral gelegen komt als verkapte

bezuinigingsmaatregel. Hoe het ook zij, de medeverantwoordelijkheid van burgers en maatschappelijke organisaties werd in de jaren negentig voortgezet onder het motto 'integrale veiligheid'.¹⁹ Daarbij valt op dat 'criminaliteit' als richtinggevend concept op de achtergrond raakt ten faveure van het bredere en minder grijpbare begrip 'veiligheid'. Blijkbaar wil de Nederlandse overheid niet enkel 'objectieve' (geregistreerde) misdada cijfers tegengaan, maar ook inspringen op diffusere emoties die in de samenleving opborrelen.

In 2002 presenteerde het kabinet Balkenende-I (CDA, LPF, VVD) het programma *Naar een veiliger samenleving*—overigens het enige programma dat dit kabinet in zijn zeer korte bestaan heeft geproduceerd. Het kent in de nasleep van '9/11' een sterk strafrechtelijke insteek, maar onderstreept wederom dat burgers, marktpartijen en maatschappelijke organisaties op hun bijdragen aan veiligheid zullen worden aangesproken. Sindsdien blijft het belang van de burger regelmatig opduiken in uiteenlopende overheidsdocumenten. Volgens hoogleraar criminologie Jan Terpstra is de overgang van de 'passieve' naar de 'actieve' burger een van de grootste veranderingen die zich de afgelopen drie decennia in de Nederlandse veiligheidszorg hebben voorgedaan.²⁰ De overheid neemt er geen genoegen meer mee wanneer mensen enkel 112 bellen en ziet graag dat zij ook zelf iets ondernemen.

Zo is volgens de Rijksbegroting Justitie 2008-2009 veiligheid 'ook een verantwoordelijkheid van burgers. [...] Justitie wil daarom aansluiten bij het vermogen van de samenleving om zelf verantwoordelijkheid te nemen voor veiligheid en andere publieke of semipublieke taken.' Of neem het Inrichtingsplan van de Nationale Politie van 2012: 'een actieve wisselwerking tussen burgers en politie en de intensivering en juiste afstemming van de inzet van burgers is van groot belang. Het is een basisvoorwaarde om vergroting van de veiligheid en het veiligheidsgevoel te kunnen realiseren.' De genoemde voorbeelden zijn slechts een kleine greep uit beleidsstukken die een beroep doen op de samenleving. Burgerparticipatie is in lokale veiligheidsprojecten blijkbaar gewild en dat is niet zonder gevolgen gebleven. Overal in Nederland bloeien lokale veiligheidsprojecten op.

2 Vormen van actief burgerschap²¹

Er is intensief sociaalwetenschappelijke onderzoek verricht naar vrijwillige burgerparticipatie in lokale veiligheidsprojecten.²² Deze empirische studies geven een mooi inzicht in deze projecten, die in de volgende categorieën ingedeeld kunnen worden: (1) burgers als 'ogen en oren' van de politie, (2) burgers als adviseurs of deelnemers in besluitvorming, (3) 'gemeenschappelijke zelfredzaamheid' en (4) zelfbestuur. Het is onduidelijk hoeveel actieve burgers vrijwillig hun bijdrage aan veiligheid leveren. Officiële cijfers zijn niet beschik-

Veiligheid in verbondenheid

baar. Wel weten we dat in minimaal veertig procent van de Nederlandse gemeenten een vorm van buurtpreventie actief is²³, dat er in Amsterdam ongeveer 475 burgerprojecten een veiligheidsgerelateerde component hebben²⁴ en dat er zo'n 6.500 WhatsApp-preventiegroepen zijn.²⁵ Daarom zullen er landelijk al snel tienduizenden deelnemers zijn, zo niet meer. Hieronder worden de vier categorieën van burgerparticipatie nader toegelicht.

De eerste categorie, burgers als 'ogen en oren', bevat onder andere buurtwachten, buurtvaders en buurtpreventiegroepen die rondwandelen, op onregelmatigheden letten en de waarschuwing afgeven dat zij alert zijn op inbraken en andere vormen van criminaliteit. WhatsApp-preventiegroepen zijn een eigentijdse variant van deze al langer lopende initiatieven. Sociaalwetenschappelijk onderzoek naar dit fenomeen laat positieve uitkomsten zien: extra toezicht door buurtbewoners zou inbrekers afschrikken en de politie van meer informatie voorzien.²⁶

Zogeheten 'buurthermometers' vervullen, anders dan deze actieve preventieteams, hun rol op aanvraag. Zij houden vinger aan de pols in een buurt en voorzien wijkagenten indien gewenst van informatie over spanningen en eventuele sociale onlusten. Dat gebeurt bijvoorbeeld als jongeren op een bepaalde plek regelmatig relletjes veroorzaken. Een verwante vorm van gestuurde maatschappelijke toezichts- en opsporingsbetrokkenheid is Burgernet, waarmee de politie grote groepen burgers probeert te bereiken.²⁷

De tweede categorie bestaat uit burgers die optreden als adviseurs of deelnemers in de besluitvorming. Deze vrijwilligers zijn lid van (online) buurtplatforms en denktanks die zijn gericht op het vormgeven van innovatieve ideeën om overlast en criminaliteit tegen te gaan. Hierbij valt zelfs te denken aan het beïnvloeden van beleid en aan burgers die meebeslissen. Een voorbeeld daarvan is Buurt Bestuur in Rotterdam.²⁸ Ook geven politie en gemeenten burgers de mogelijkheid om een enquête in te vullen, waarin ze kunnen aangeven wat volgens hen lokale prioriteiten zijn. Of ze consulteren buurtbewoners direct over hun visie op de aanpak van veiligheidsproblemen zoals verkeershinder. Soms zijn burgers onderdeel van besluitvormingsprocessen die zich toeleggen op een 'schone, hele en veilige' openbare ruimte. Graffiti, zwerfvuil, kapotte verlichting en verwaarloosde portieken geven mensen een *unheimisch* gevoel. Als reactie hierop maken buurtbewoners inspectieronden, tekenen zaken op en overleggen met professionals hoe het best de lokale veiligheid en leefbaarheid kan worden vergroot.

'Gemeenschappelijke zelfredzaamheid', als derde categorie, omvat lokale conflictbeslechting en bemiddeling. Zo helpen bij Beter Buren getrainde vrijwilligers om burenruzies over geluidsoverlast of erfscheidingen te beslechten.²⁹ Dat draagt bij aan de veiligheid en leefbaarheid van een buurt. Tot deze categorie behoren tevens de *restorative justice*-conferenties. Op die

bijeenkomsten werken slachtoffers en daders aan herstel van de schade die een delict heeft veroorzaakt. Het doel is dat de daders spijt betuigen en dat de slachtoffers de toekomst weer zonder al te veel emotionele schade tegevoet kunnen treden.³⁰ Het kan hierbij ook gaan om *mediation* in de nasleep van een echtscheiding waarbij de partners over en weer ernstige bedreigingen hebben geuit. Een ander type gemeenschappelijke zelfredzaamheid vormen de vrijwilligers bij de reclassering, die ex-gedetineerden een ‘woning, werk en wederhelft’ proberen te bieden. Voorbeelden zijn Stichting Exodus³¹ en Gevangenzorg Nederland³² die de kans op recidive bij terugkeer in de samenleving willen verkleinen.

Tot slot is ‘zelfbeheer’ of ‘zelfbestuur’ bij het tegengaan van criminaliteit en overlast aan een opmars bezig. In tegenstelling tot de eerste drie categorieën gaat het niet om activiteiten van burgers in naam van het algemeen belang. Zelfbestuur is exclusiever en wordt door een selecte groep burgers zelf gefinancierd. Buurtbewoners kunnen bijvoorbeeld collectief extra commerciële beveiligers inhuren, bewakingscamera’s installeren of een abonnement nemen op een particuliere alarminstallatie. Tevens ontstaan er in Nederland steeds meer afgeschermdde woonwijken, met een defensieve architectonische uitstraling, eigen gedragscodes, een slagboom en een hek.³³ Dit gaat nog niet zover als de zwaar bewaakte *gated communities* in Noord-Amerika of Zuid-Afrika, die ook over interne scholen, winkels en medische faciliteiten beschikken. Desondanks bestaat er ook in ons land een groeiende behoefte aan naar binnen gekeerde woonomgevingen, die voor veiligheid en bescherming zorgen.

3 Kenmerken van lokale projecten

De vrijwillige inzet van burgers in lokale veiligheidsprojecten heeft onmiskenbaar positieve effecten. De deelnemers vinden het prettig om daadkracht te tonen en ze krijgen meer grip op de situatie. Bovendien worden sociale verbanden versterkt. In sommige gevallen dalen de criminaliteit en de overlast en neemt het gevoel van veiligheid toe.³⁴ Toch dragen burgerprojecten gericht op veiligheid niet altijd bij aan verbinding. Zeker in het geval van (digitale) buurtwachten en zelfbeheer (‘afgeschermd wonen’) ligt het accent snel op een smalle – juridische – definitie van veiligheid: controle, handhaving en zelfs uitsluiting. Daarentegen beginnen *restorative justice*, (buurt)bemiddeling en de reclasseringslogica juist wel bij het idee dat het mogelijk is om nieuwe verbindingen te leggen en vertrouwen te scheppen. Veiligheid wordt dan op een meer sociale manier ingestoken. De tweede categorie, waarbij burgers betrokken zijn bij besluitvorming, zit tussen beide uitersten in, omdat dit afhankelijk is van de kant die mensen op willen met het veiligheidsbeleid.

Het is, kortom, cruciaal om te beseffen dat het ene burgerproject het andere

niet is. Scherper geformuleerd: vanuit de these dat burgerparticipatie in lokale veiligheidsprojecten tot verbinding moet leiden, zijn buurtwachten en zelf-beheer minder gewenst dan burgers die streven naar herstel, bemiddeling, leefbaarheid en resocialisatie. Daar komt bij dat burgerprojecten niet vanzelf werken. Projecten hebben volgens de literatuur twee belangrijke kenmerken: een 'hoge mate van homogeniteit' en een 'stevige institutionele inbedding'. We gaan op beide kenmerken in.

Eerst staan we stil bij de samenstelling van burgerprojecten. Uit een overzichtsstudie komt naar voren dat de vrijwilligers relatief vaak hoger opgeleide mannen van middelbare leeftijd zijn. Deze observatie gaat ook op voor participatieprojecten in bredere zin. Jongeren, lager opgeleiden en (etnische) minderheden zijn meestal ondervertegenwoordigd. De deelnemers aan deze projecten zijn dus lang niet altijd representatief voor een buurt. Derhalve wordt er wel gesproken over een 'participatie-elite'.³⁵ Enkele Noord-Amerikaanse en Nederlandse publicaties nuanceren dit punt. Non-participanten zouden dezelfde ergernissen en zorgen over criminaliteit en overlast ervaren als actievelingen. Daarom ondervinden zij eerder voordeel dan hinder van vrijwilligersprojecten.³⁶ Het is volgens die studies in principe genoeg als de autoriteiten contact hebben met een kleine groep informele vertegenwoordigers, *trustees*, die het vertrouwen van de bewoners hebben. Maar klopt dat echt? Een 'elite' die een buurtwacht opzet, kan overgaan op discriminatie, stigmatisering en repressie van anderen die niet bij de eigen groep horen. Maar ook bij meer sociaal ingestoken projecten kunnen kritische kanttekeningen worden geplaatst. Voor bemiddeling en vertrouwen tussen pluriforme groepen is enige sociaal-culturele diversiteit van burgers vereist. Hoe inclusief en verbindend zijn lokale vrijwilligersprojecten?

Een tweede kenmerk is de sterke institutionele inbedding van initiatieven. Buurtwachten, preventieteams en andere burgerinitiatieven ontstaan zelden geheel spontaan, maar zijn door de bank genomen onderdeel of uitvloeisel van een overheidsbeleid dat maatschappelijke verantwoordelijkheid stimuleert.³⁷ Op zijn minst zijn er professionals die kaders stellen en enig toezicht houden, maar regelmatig moeten wijkagenten en opbouwwerkers flink investeren in het aanjagen en continueren van projecten. Dat laatste hangt samen met de 'participatieparadox': vooral in probleemwijken waar extra inzet van bewoners wenselijk is, komt deze moeizaam van de grond.³⁸ Daarom kan burgerparticipatie onbedoeld bijdragen aan een groeiende kloof tussen delen van een stad die bruisen van vrijwilligerswerk en wijken waar dat juist niet het geval is. Buurten die al langer met achterstand en verval kampen, raken zo nog verder in een negatieve spiraal. Het is zelfs denkbaar dat er een 'waterbed-effect' optreedt, omdat een toename van het vrijwillig toezicht in de ene wijk leidt tot een verschuiving van de criminaliteit en de overlast naar een andere wijk, die

sociaal minder stevig georganiseerd is.³⁹ Om dit soort negatieve effecten van burgerparticipatie te voorkomen, komt de overheid al snel in een faciliterende en zelfs studerende rol terecht. Over de vraag hoe ver die rol moet gaan en of overheidsbemoeyenis met burgerprojecten überhaupt gewenst is, verschillen christelijk-sociale denkers van mening. In deel vier kom ik daarop terug.

Hoofdstuk 3

Veiligheid boven alles?

Dit deel geeft filosofische verdieping aan de vraag waarom veiligheid tot een grote maatschappelijke kwestie is uitgegroeid en wat dat betekent voor burgerparticipatie. In trendanalyses worden antwoorden meestal gezocht bij abstracte processen van individualisering en globalisering. Ik steek daarnaast nog een spade dieper en wijs ook op secularisering als uiting van de huidige tijdgeest waarin veiligheid als maakbaar gezien wordt.

I Grote maatschappelijke ontwikkelingen

De hedendaagse interesse van burgers in veiligheid valt zonder twijfel terug te voeren op terechte zorgen over veelvoorkomende ‘commune criminaliteit’: misdrijven die van oudsher in het Wetboek van Strafrecht staan en waarvan slachtoffers concreet aanwijsbaar zijn. Het gaat dan bijvoorbeeld om vandalisme, diefstal, inbraak, kleinschalige drugshandel en andere verstoringen van de openbare orde die voor problemen in een wijk zorgen. Politie en gemeente worden overvraagd en zoeken daarom steun bij de bevolking. Dit past bij de politieke wens om van Nederland een participatiesamenleving te maken, waarin alle burgers naar vermogen meedoen en meewerken. Veiligheid is van iedereen.

Afnemende criminaliteit en onveiligheidsgevoelens

Opvallend genoeg komt de sterkere politieke roep om burgerparticipatie op het gebied van veiligheid juist in een periode waarin de criminaliteitscijfers afnemen. In 2015 waren die cijfers zelfs 40 procent lager dan tien jaar eerder. Deze daling geldt voor alle hoofdtypen misdrijven: vandalisme, vermogensdelicten (zoals inbraken) en geweld en valt niet te verklaren door afnemende meldingen door burgers.⁴⁰ Voor zover er al sprake is van een daling van de aangiftebereidheid, wordt die volgens het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving veroorzaakt door methodologische verschillen in de metingen.⁴¹ Bovendien zien we elders in de Westerse wereld een vergelijkbare afname van de geregistreeerde criminaliteit.⁴² Het lijkt er dus op dat Nederland daadwerkelijk veiliger is geworden, al moeten we het probleem van

Veiligheid in verbondenheid

‘onzichtbare’ georganiseerde misdaad en *cybercrime* niet onderschatten. Ook het aantal burgers dat zich onveilig voelt, heeft zich gunstig ontwikkeld. In 2016 voelde 16 procent van de bevolking zich ‘wel eens’ onveilig in de eigen buurt en 35 procent voelde zich in meer algemene zin ‘wel eens’ onveilig. Het aantal burgers dat zich ‘vaak’ onveilig voelt, komt niet boven de 5 procent.⁴³ Deze cijfers liggen iets lager dan in voorgaande jaren. Oudere data wijzen eveneens op een dalend aandeel van de bevolking dat zich ‘wel eens’ onveilig voelt: van 30 procent in 1998 tot net boven de 20 procent in 2008.⁴⁴ Deze daling is lastig te verklaren, omdat de onderzoeksmethode tussentijds wijzigde. Tegelijk concludeert criminologe Gabry Vanderveen dat de het gevoel van onveiligheid in Nederland niet enorm is gegroeid, vergeleken met de allereerste empirische bevindingen uit 1973.⁴⁵ Wel is de politieke en maatschappelijke aandacht voor het onderwerp navenant toegenomen. Kennelijk speelt er bij burgerparticipatie in de veiligheidszorg meer dan nuchtere cijfers.

Maatschappelijk onbehagen

Toegenomen burgerparticipatie kan mogelijk verklaard worden door onvrede over politie en justitie, al blijft het algemeen vertrouwen in deze instituties hoog. Zoals eerder al is aangestipt, leven er hoge en soms overspannen verwachtingen rond de strafrechtketen – die in de praktijk hapert. Een andere factor die meespeelt is dat nieuwe technische mogelijkheden (smartphones, WhatsApp, enzovoort) de vorming van lokale projecten laagdrempeliger maken. Bovendien spelen volgens empirische studies naar de complexiteit van de beleving van onveiligheid ook minder goed definieerbare gevoelens een sterke rol. Het gaat dan om gevoelens van kwetsbaarheid, hulpeloosheid en ontheemding. Deze sentimenten spelen relatief zwaar mee, vergeleken met zorgen over directe dreigingen en persoonlijk slachtofferschap.⁴⁶ Mensen projecteren die lastig grijpbare emoties vervolgens op zichtbare vormen van criminaliteit, omdat er dan tenminste nog een dader kan worden aangewezen.⁴⁷ Dat geeft houvast. Analoog hieraan heeft de wens om vrijwillig te participeren in lokale veiligheidsprojecten niet alleen te maken met vrees voor tastbare gevaren, maar tevens met maatschappelijk onbehagen – de zogeheten ‘onderbuikgevoelens’.⁴⁸

Deze inzichten zijn belangrijk in het kader van de besproken gemengde gevoelens tegenover het idee van burgerparticipatie als middel voor de reductie van criminaliteit en overlast. Enerzijds is het mogelijk dat onderbuikgevoelens negatieve sentimenten bij buurtwachten en andere burgerinitiatieven aanwakkeren – tot eigenrichting aan toe. Dit staat haaks op de eis van ‘veiligheid in verbondenheid’. Anderzijds is het nog niet zo eenvoudig om verbinding te maken. Dat geldt voor projecten die draaien om handhaving en controle, maar ook voor herstelgerichte en bemiddelende initiatieven. Burgers doen niet zo-

maar mee en initiatieven kunnen te homogeen van samenstelling zijn, waardoor bepaalde groepen en minderheden uit beeld blijven. Bovendien is het mogelijk dat burgers zich wantrouwend opstellen jegens anderen en andersdenkenden. Deze ambivalenties rondom burgerparticipatie in veiligheidsprojecten zijn beter te begrijpen aan de hand van twee langlopende processen die het maatschappelijk onbehagen voeden: individualisering en globalisering.

Individualisering

Individualisering houdt in dat mensen autonomer worden bij het inrichten van hun leven. Dat heeft een emancipatoire kant van zelfontplooiing en bevrijding uit onderdrukkende structuren. Anderzijds kan een te ver doorgesloten nadruk op het individu leiden tot het spreekwoordelijke ‘dikke ik’: tot ‘kwetsbare ego’s, korte lontjes’ en ‘huftegerig’ gedrag.⁴⁹ Deze negatieve kant van individualisering hangt samen met meer informele, egalitaire omgangsvormen en een tanend gezag van de autoriteiten. Hier licht trouwens iets paradoxaals op. Mensen laten zich niet makkelijk disciplineren, maar willen zich wel graag beschermd weten tegen de ander. Buurtwachten en zelfbeheer (wonen achter een muur, eigen private beveiliging inhuren) kunnen dan een uitkomst bieden die voor het algemeen welzijn problematisch is. Burgers keren zich van elkaar af.

Zo bezien lijkt het proces van individualisering maatschappelijke tegenstellingen te versterken, waardoor het onderling wantrouwen tussen groepen burgers groeit. Zij gaan extra op de ‘onbekende ander’ letten of sluiten zichzelf op in de eigen bekende gemeenschap. Dit punt van zorg moet echter niet worden overdreven: Nederland behoort nog steeds tot het internationaal selecte gezelschap van *high-trust societies*.⁵⁰ Toch waarschuwt het Sociaal en Cultureel Planbureau voor een verwijdering tussen de *cans*, mensen die over de kennis en vaardigheden beschikken om in een kosmopolitische wereld succesvol hun weg te vinden, en de *cannots*, die juist niet mee kunnen komen.⁵¹ De zich mogelijk verdiepende tegenstelling tussen *cans* en *cannots* houdt verband met de opkomst van het idee van een meritocratie, waarin diploma’s grote invloed hebben op de levensloop van mensen en waarin succes vooral als een eigen verdienste gezien wordt.⁵² Hogeropgeleiden zijn over het algemeen internationaler georiënteerd, weten beter (financiële) middelen te mobiliseren en kunnen een ondoordringbare bovenlaag gaan vormen. Wie niet het geluk heeft hierbij te horen, kan een uitholling van de onderlinge solidariteit ervaren.

Bij het starten en succesvol laten draaien van burgerparticipatieprojecten is het een groot voordeel om in een wijk voldoende kennis en kunde te hebben. Daardoor blijven in sociaal zwakkere wijken, die juist om participatie vragen, dergelijke maatschappelijke projecten vaak achter – de ‘participatieparadox’ die vooral *cannots* kan treffen. Initiatieven die moeten bijdragen aan

Veiligheid in verbondenheid

veilige, leefbare en vertrouwde wijken worden niet of bijna niet gerealiseerd. Als gevolg hiervan daalt bij de bewoners van deze wijken het zelfrespect. Ze zijn bezorgd over een krimpend sociaal vangnet, zien hun woonomgeving veranderen en tonen zich vatbaar voor een populistische oproep om vooral 'trots op Nederland' te zijn.⁵³ Mediaberichtgeving over de onbestraft gelaten 'graacultuur' bij banken en de ongrijpbare opmars van nieuwe technologie (robots nemen straks ons werk over) versterken deze gevoelens van verweesdheid.

Globalisering

Het tweede proces, globalisering, heeft als gevolg dat nationale grenzen vagen. Dat wordt duidelijk zichtbaar door intensief (vlieg)verkeer, de macht van multinationals, EU-politiek, migratiestromen en het ontstaan van superdiverse steden. Verder draagt het internet in belangrijke mate bij aan de mondiale verknoping van informatiestromen. Via e-mail, chatgroepen, YouTube en tal van andere digitale kanalen bloeien wereldwijd gemeenschappen op die geografisch niet dichtbij elkaar hoeven te liggen. Wereldwijde netwerken kunnen verrijkend werken, maar zorgen eveneens voor vervreemding, grensoverschrijdende misdaad, *cybercrime*, import van buitenlandse conflicten, radicalisering en terrorisme. Het onderscheid tussen 'interne' (binnenlandse) en 'externe' (buitenlandse) veiligheid vervaagt.⁵⁴ Voor de overheid betekent globalisering dat internationale politieke, economische en sociaal-culturele trends die invloed hebben op Nederland minder of niet grijpbaar en stuurbaar zijn. Veiligheid, specifiek het geweldsmonopolie, vormt dan een laatste strohalm waaraan politici en bestuurders hun legitimiteit ontlenen. Politie en justitie waken over u! Ergens strijdt dit met het streven naar medeverantwoordelijkheid van burgers. De overheid wil en kan niet te veel macht uit handen geven. Er staat niets minder op het spel dan de legitimiteit van onze democratische rechtsstaat.

Daar komt bij dat globalisering een maatschappelijke tweedeling bevordert tussen kosmopolitisch ingestelde burgers voor wie de wereld een *global village* is en een grote groep die graag de eigen identiteit wil behouden. Met name de recente aanwas van vluchtelingen wakkert de angst voor onbekende anderen aan. Burgers voelen zich mogelijk door de overheid in de steek gelaten. Actief burgerschap biedt mensen handvatten om zelf controle te houden, maar brengt ook de risico's van uitwassen met zich mee, zoals buitensluiting en eigenrichting. Op zijn minst kunnen (etnische) minderheden zich door buurtwachten of preventieteams geprovoceerd voelen, waardoor onderlinge spanningen oplopen met averechtse effecten op de openbare orde en veiligheid.⁵⁵ Een letterlijk en figuurlijk grenzeloze wereld maakt het ideaal van 'veiligheid in verbondenheid' er dus niet makkelijker op. Mensen ervaren enorm veel vrij-

heid, maar verlangen daardoor ook naar meer grip op het leven. Dat legt een grote druk op de beschermende functie van politie en justitie, waarbij burgers (aangemoedigd door de overheid) verantwoordelijkheid nemen. Het gevolg is dat veiligheid snel wordt vernauwd tot een defensief begrip, inclusief mechanismen van stigmatisering, discriminatie, uitsluiting en geweld die hiermee gepaard kunnen gaan.

2 Securitisering en secularisering

Aan de twee dominante verklaringen voor gevoelens van onveiligheid en maatschappelijk onbehagen – individualisering en globalisering – kan een derde en fundamentele verklaring worden toegevoegd. De neiging om sociale kwesties steeds meer door een veiligheidsbril te bekijken en onder controle te houden, een proces van ‘securitisering’, loopt in het Westen parallel met een zich verdiepende secularisering van de samenleving. Geloven in God werd een optie in een veelkleurig spiritueel landschap, waardoor de invloed van christelijke religie op het maatschappelijk leven is afgenomen.⁵⁶ Historica Beatrice de Graaf schetst hiervan een treffend beeld. De Middeleeuwen werden geteisterd door hongersnood, oorlog, rampen en epidemieën, maar dat weerhield Karel de Grote als de meest succesvolle bestuurder van zijn tijd er niet van om zijn onderdanen op te roepen tot gezang, gebed en het verrichten van goede werken. ‘Pas toen dat gedaan was’, verhaalt De Graaf, ‘nam de vorst veiligheids- en voorzorgsmaatregelen die ons wat praktischer in de oren klinken.’⁵⁷ Het contrast met vandaag de dag kan niet groter zijn. Politici, bestuurders, ondernemers, maar ook burgers, doen erg hun best om zich geheel op eigen kracht te wapenen tegen allerhande risico’s en gevaren, zelfs als er van een reële dreiging geen sprake is.

Securitas en certitudo

In een seculiere samenleving met een grote pluriformiteit aan waarden moeten mensen hun drijfveren en overtuigingen grotendeels uit zichzelf halen. Dit kan bijdragen aan een boeiende veelkleurigheid, maar ook aan desillusie en onbehagen. Hoewel Nederland hoog scoort qua sociale cohesie en institutioneel vertrouwen, somberen mensen toch dat ‘het de verkeerde kant uitgaat’: met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht – en dat komt vooral door de ander.⁵⁸ Hierdoor wordt de betekenis van veiligheid al gauw verengd tot een juridisch beginsel, dat bepaald gedrag voorschrijft en waarbij buurtwachten oplettende extra ‘ogen en oren’ zijn. Veiligheid heeft echter van origine een psychologische en sociale betekenis. Twee Latijnse begrippen speelden hierbij een rol. Het eerste is *securitas*, een term die verwijst naar een mentale gesteldheid van ‘zonder zorg zijn’ of ‘zonder angst leven’ en gaat ook over ‘ijver’ en

‘zorg’ die je aan iets of iemand besteedt.⁵⁹ Daarnaast heb ik in eerder werk het tweelingconcept *certitudo* gebruikt.⁶⁰ Deze van oorsprong christelijke term benadrukt de spirituele en religieuze waarde van ‘geloofsvertrouwen’ en ‘heilszekerheid’ voor het menselijk bestaan. Met name Maarten Luther (1483-1546) was een warm pleitbezorger van *certitudo*, dat volgens hem een geschenk is en geen bezit. Veiligheid, zekerheid en geborgenheid komen ten diepste van God en vergen overgave (bijvoorbeeld Psalm 27 en Psalm 91).

Vanaf de zestiende eeuw veranderde de betekenis van – en verhouding tussen – *securitas* en *certitudo* ingrijpend.⁶¹ *Securitas* werd een juridisch concept dat voortvloeit uit contracttheorieën die de oprichting van de staat als een wilsbesluit van individuen uitleggen.⁶² De naam van Thomas Hobbes (1588-1679) wordt in dit verband vaak genoemd. Hij veronderstelde dat mensen in hun ‘natuurlijke toestand’ een constante burgeroorlog voeren. Gedreven door hartstocht en ambitie concurreren zij met elkaar tot de dood erop volgt. Het leven is daarom eenzaam, beestachtig en kort.⁶³ Daarom is het voor mensen rationeler om een deel van hun vrijheid op te geven in ruil voor bescherming. Zo verklaart Hobbes de opkomst van absolute monarchieën. Deze staatsvorm verdween na de Franse Revolutie (1789-1799) geleidelijk ten gunste van een meer democratisch bestel. Het idee dat menselijk samenleven de afspiegeling is van een goddelijke orde, verloor hierdoor geleidelijk aan gewicht. Als gevolg daarvan veranderde de betekenis van het begrip *certitudo*, dat oorspronkelijk dus vooral naar geloofsvertrouwen verwees. Met de Verlichting (achttiende eeuw) veranderde het echter in een profaan begrip dat ging over wetenschappelijke houdbaarheid en methodische twijfel. René Descartes, die wordt gezien als grondlegger van dit tijdperk, achtte rationalistische kennis dominant ten koste van onder meer het type kennis dat ontspruit uit geloof in God. Zodoende raakte *certitudo* geseculariseerd en nam een van staatswege georkestreerde *securitas* een enorme vlucht.⁶⁴ De gedachte dat veiligheid en zekerheid niet enkel op aarde moeten worden geregeld, maar ook een geschenk ‘van boven’ zijn, boette hierdoor aan maatschappelijke invloed in.

Een seculier gouden kalf

Het zou een misvatting zijn om een ‘gelovige’ wereld van toen diametraal tegenover een ‘seculiere’ wereld van nu te plaatsen. Onze samenleving is misschien religieuzer dan we denken (neem de adoratie van voetbal) en andersom zijn ook gelovigen kinderen van de moderne tijd. Toch reageerde Karel de Grote heel anders op risico’s en (on)veiligheid dan wij tegenwoordig doen. Hoe komt dat? Om te beginnen wordt de moderne tijd gekenmerkt door het nemen van risico’s. Zo gingen schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie begin zeventiende eeuw op reis zonder precies te weten

of de vaart behouden zou zijn. Tegelijk veranderde met de secularisering van de samenleving de aard van risico's en daardoor ook de omgang ermee.⁶⁵ Er vond op dit vlak een democratisering plaats: iedereen wordt tegenwoordig geconfronteerd met de risico's van milieuvervuiling, kernwapens, nucleaire rampen, criminaliteit en terrorisme. De reikwijdte van risico's en gevaren is dus flink veranderd.

Bovendien: moderne mensen staan er alleen voor en willen risico's daarom liefst zoveel mogelijk incalculeren en uitbannen. In ieder geval kunnen zij hun voor- of tegenspoed niet zonder meer aan Gods barmhartigheid of toorn toeschrijven. Als gevolg hiervan namen verzekeringen een enorme vlucht.⁶⁶ Dit hoeft natuurlijk geenszins problematisch zijn: niemand wil failliet gaan als hij ziek wordt of zijn huis afbrandt. Het punt is alleen wel dat het garanderen van veiligheid een hedendaags afgodsbeeld is geworden – een seculier gouden kalf dat de samenleving helpt aan structuur en een doel.⁶⁷ De Britse criminoloog David Garland spreekt over een 'controlecultuur' in een wereld die per definitie onvoorspelbaar en gebroken is.⁶⁸ Dat heeft mogelijk negatieve consequenties voor hoe mensen met elkaar omgaan en de maatschappij vormgeven. Volgens Hans Boutellier, hoogleraar Veiligheid en Veerkracht, is veiligheid de 'nieuwe voorzienigheid' die almachtige en alziende trekken vertoont.⁶⁹ *Securitas* werd een welhaast sacraal begrip.

Onze hedendaagse gerichtheid op veiligheid heeft trekken van een 'stille ideologie'.⁷⁰ De impliciete overtuiging is dat *securitas* als juridisch concept een richtinggevend ideaal belichaamt. Dat ideaal is negatief geformuleerd. In een tijdsgewricht zonder gedeelde moraal over hoe met elkaar om te gaan, weten mensen tenminste een ding zeker: zij willen geen slachtoffer worden van wreedheid en geweld.⁷¹ Daarmee is de betekenis van religie niet helemaal uit de samenleving verdwenen. Jürgen Habermas ontwaart de contouren van een 'post-seculiere samenleving' waarin meer aandacht dan voorheen uitgaat naar geloof en levensbeschouwing.⁷² Mensen blijven behoefte houden aan een wenkend perspectief en een verhalend interpretatiekader dat betekenis verleent aan de wereld. Iedereen, religieus of niet, draagt een 'onvermijdelijk referentiekader' in zich dat ook vandaag de dag dient te worden gethematiseerd.⁷³ Sterker nog: veel mensen weten zich nog altijd verbonden met iets (of iets?) dat groter is dan henzelf.⁷⁴ Anders zouden zij zich bijvoorbeeld niet als actieve burgers voor een veilige samenleving inzetten.

3 Krampachtige maakbaarheid

Het zal duidelijk zijn dat burgerparticipatie in de veiligheidszorg kan worden geïnterpreteerd als onderdeel van een breder utopisch verlangen naar bescherming en beheersing. Dit verlangen vormt een reactie op de processen van

individualisering, globalisering en secularisering, die onze samenleving complex en onoverzichtelijk hebben gemaakt.⁷⁵ Deze drie processen vervlechten zich in de aangename lokroep van vrijheid: loskomen van anderen, van de plek waar je woont, van als knellend ervaren religieuze dogma's. Die vrijheid vindt echter zijn keerzijde in angst, afkeer van wat anders is en (morele) richtingsloosheid. Worstelingen met onze identiteit – 'wie ben ik?', 'wat bindt ons?' en 'doe ik ertoe?' – zijn niet voor niets endemisch.⁷⁶ Zo ontstond er in een seculiere tijd sluipenderwijs een onverzoenlijke behoefte aan bescherming, waarbij de overheid haar vermogen overschatte om een 100 procent veilige wereld te garanderen. Politici en bestuurders zien dit tekort niet of willen het niet zien. In een wereld waarin de nationale politiek de controle verliest, vormt veiligheid immers een cruciale pijler van het staatsgezag.

De zucht naar maakbare veiligheid is overigens ook op andere gebieden zichtbaar. Hoogleraar Beleid en Bestuur Willem Trommel wijst in zijn oratie op een 'gulzig bestuur' dat via verzorgingsarrangementen mensen in het gareel probeert te houden.⁷⁷ Al voor de geboorte worden er echo's van baby's gemaakt, het consultatiebureau komt snel na de bevalling op huisbezoek en wie gaat roken, te vet eet, veel drinkt of onvoldoende sport, ziet de verzekeringspremie straks wellicht stijgen. Eenzelfde logica is zichtbaar binnen organisaties – ziekenhuizen, ministeries, universiteiten, bedrijven, enzovoort. Die zijn druk met protocollen, sterkte-/ zwakteanalyses en interne audits. Iedereen moet aan een bepaalde norm voldoen. En als er onverhoopt toch iets mis gaat, gebruikt men 'risicocommunicatie' om de schade in de publieke beeldvorming tot een minimum te beperken.⁷⁸ Het maakbaarheidstreven vormt, kortom, een drijvende kracht binnen moderne samenlevingen die verlangen naar 'verlossing van het kwade'.⁷⁹ Veiligheid was altijd een middel voor goed samenleven, maar wordt steeds meer een doel op zich, gefundeerd op beheersing en vervolmaking.⁸⁰ We streven naar een geheel schadevrij bestaan.

Nu is een schadevrij leven iets onmogelijks. We moeten een krampachtig streven naar vervolmaking afwijzen, maar ook weer niet tot fatalisme vervallen. In principe is er niets verkeerd aan het stellen van politieke ambities om maatschappelijke veranderingen mogelijk te maken ten gunste van een veiligere wereld. Niemand wil worden gemolesteerd of wil slachtoffer worden van een ongeluk. Roekeloos leven is onverstandig en politie en justitie blijven de kernpijlers onder onze democratische rechtsstaat. De overheid draagt het zwaard immers niet tevergeefs (Romeinen 13). Dat staat buiten kijf. De kritiek van dit essay richt zich op het mens- en wereldbeeld dat achter de krampachtige omgang met veiligheid ligt en dat leidt tot een juridisch georkestreerde en op achterdocht gebaseerde samenleving. Dit wereldbeeld komt voort uit de liberale veronderstelling dat de samenleving mogelijk wordt gemaakt door het sluiten van een 'redelijk' sociaal contract tussen vrije individuen.⁸¹ Zo'n contract was

volgens de invloedrijke filosoof Thomas Hobbes nodig om een voortdurend gewelddadige natuurtoestand tot een vreedzaam einde te brengen. Wederzijds wantrouwen vormt aldus de basis van veiligheidsbeleid.

Natuurlijk kunnen mensen elkaar behoorlijk in de haren zitten en soms zelfs moorddadig zijn. Maar vasthouden aan maakbaarheid en beheersing vanuit geïnstitutionaliseerd wantrouwen loopt op de lange termijn vast. Neem de vreemde paradoxen die met veiligheidsbeleid gepaard gaan: hoe meer politici hameren op de noodzakelijke inzet van politie, hoe meer zorgen mensen zich gaan maken.⁸² Een angstige samenleving bevindt zich al snel in een negatieve spiraal, die wordt versterkt door onvoorziene effecten van beheersingsmaatregelen die op hun beurt weer nieuwe veiligheidsproblemen met zich meebrengen.⁸³ Etnisch profileren is bijvoorbeeld bedoeld om boeven te vangen, maar leidt tot maatschappelijke polarisatie aan de kant van benadeelde minderheidsgroepen. Veiligheid kan alleen bevorderd worden als er, naast controle en handhaving, meer aandacht uitgaat naar beginselen van vertrouwen, geborgenheid en herstel. Dat is niet geheel zonder risico. Vertrouwen geven en ontvangen vergt moed en doorzettingsvermogen. Anderzijds kan het nemen van risico's veel goeds opleveren. Niet voor niets waardeert de Bijbel mannen die hun talenten of ponden verhandelen hoger dan mannen die uit angst voor hun meester niets ondernemen (Mattheüs 25: 14-30; Lucas: 19: 11-27).

Een christelijk-sociale visie

Binnen het christelijk-sociale denken is er weinig aandacht voor het onderwerp veiligheid, zeker niet als beleidsdomein. Vanuit deze constatering volgt hieronder een aanzet. Centraal in dit hoofdstuk staan achtereenvolgens een christelijk-sociale visie op de mens, op sociale verbanden tussen burgers die veiligheid willen bevorderen en op de hoe de overheid hier in moet staan.

1 Twee dynamieken van veiligheid (mensvisie)

Grofweg kent het christelijk-sociale denken een meer negatief en een meer positief mensbeeld. Het eerste type mensbeeld gaat uit van een tekort. Geïnspireerd door Augustinus heeft met name Johannes Calvijn (1509-1564) in zijn theologie veel aandacht gegeven aan het idee van een gebroken wereld: 'de wereld is [...] een onzekere plaats waar we niets anders dan bezorgd en verward kunnen zijn'.⁸⁴ Daarom spreekt Calvijn over zonde in termen van chaos.⁸⁵ Het is dus niet vreemd dat mensen zich angstig voelen. Volgens hem behoren zonde en angst zelfs tot de *condition humaine*. Het is in dit licht dat hij op de 'totale verdorvenheid van de mens' wijst. Zijn leerstelling gaat diep, want 'zonde is niet alleen een defect, maar ook een opstand tegen God [...] die een uitwerking heeft in het hele leven'.⁸⁶ Daarbij gaat het om hoogmoed, onbeheerste begeerte en verblinding die er *in extremo* aan bijdragen dat mensen elkaar iets vreselijks kunnen aandoen. Tegen deze achtergrond stelt Abraham Kuypers (1837-1920) dat 'zonder regeland gezag' het leven 'een hel op aarde' wordt.⁸⁷ Vandaar het grote belang van een beschermende overheid.

Dit pessimisme, dat ook bij Thomas Hobbes doorklinkt, wordt binnen de reformatorische wijsbegeerte bekritiseerd omdat het te zwartgallig zou zijn en te snel over het hoofd ziet dat mensen ook mooie dingen kunnen doen.⁸⁸ Mensen zijn niet meteen een gevaar voor elkaar. Wel maakt de calvinistische zienswijze ons bewust van het feit dat mensen zich onmogelijk op eigen kracht kunnen verheffen. Het voert te ver om te zeggen dat de mens niets prachtigs kan voortbrengen, maar zijn verduisterde verstand moet wel verlicht worden.⁸⁹ Daarvoor is een genadevolle God nodig die de effecten van zonde en bederf

Veiligheid in verbondenheid

in toom houdt en ruimte laat voor barmhartigheid, mildheid en schoonheid. In het verlengde hiervan richt christelijk-sociaal denken zich op vernieuwing en transformatie. Die transformatie is belangrijk in een tijd waarin veiligheid voorop staat, met als gevolg dat burgers kunnen botsen. De besproken nadruk op een juridische *securitas* en een krampachtige maakbaarheid brengt namelijk een negatieve veiligheidsdynamiek voort: wantrouwende mensen zoeken bescherming tegen elkaar.

Het meer positieve mensbeeld binnen de christelijk-sociale traditie beklemtoont de sociale kant van de mens, die vanaf het begin van zijn leven hulp van anderen nodig heeft. Er moet worden samengewerkt. Hierdoor zijn mensen tot gedeelde vreugde in staat. Het beeld van de mens ‘als op God gelijkend’ (Genesis 1: 26) is door chaos en ellende niet geheel uitgewist. Dit hoopvolle vertrekpunt heeft ook zeggingskracht binnen een samenleving waar onbehagen sluimert over problematische omgangsvormen, de erosie van een gedeelde moraal en afnemende zorg voor elkaar. Het laat zien dat vertrouwen en geloof (*certitudo*) in ‘het Hogere’ en in de medemens positieve veiligheidsdynamieken kunnen stimuleren, waarbij voorop staat dat we elkaar moeten beschermen.⁹⁰ Veiligheid roept dan sensaties op van verbinding, geborgenheid en beschutting.⁹¹ Iedereen is ‘zijn broeders hoeder’, telt mee, is gelijk en mag zich geliefd weten voor het aangezicht van God.⁹² Daardoor kan het goede tevoorschijn worden geroepen.

Deze lijn van denken voert terug naar Johannes Althusius (1557-1638), een van de voorlopers van de reformatorische wijsbegeerte. Hij gaat ervan uit dat mensen van nature geen concurrenten zijn, maar samenwerken in een symbiotische relatie met elkaar.⁹³ Volgens hem leven mensen vanuit een verbond en niet vanuit een contract, zoals Hobbes stelde. Hieruit volgt dat niet het regelen van ‘interindividuele verhoudingen’, maar ‘een beroep op gemeenschappelijke morele ideeën en houdingen’ de start van denken en handelen moet zijn.⁹⁴ Contra het liberale beeld van een mens als autonoom individu is de mens in de christelijk-sociale traditie een heteronoom wezen dat ‘van buitenaf – van Godswege – zijn opdracht verstaat om aan relaties met anderen te bouwen en verantwoordelijkheid draagt voor een op liefde geënte samenleving.⁹⁵ Die liefde beperkt zich niet tot het privé domein. In de Bijbelse uitleg van *agapè* (of *caritas* in het Latijn) is liefde juist een publieke term die niet veronderstelt dat iedereen plots innig van elkaar gaat houden, maar een appel laat uitgaan naar alle mensen om op gelijkwaardige basis wederzijds *commitment* te tonen via concrete daden.⁹⁶

De filosoof Govert Buijs benadrukt dat *agapè* geen soft ideaal is. Mensen zijn zwak, er kunnen onderlinge fricties ontstaan en soms is het nodig om elkaar ferm aan te spreken. Tegelijk houden publieke vormen van liefde de hoop levend dat solidariteit tot vreugde leidt en dat herstel in het geval van conflicten

altijd mogelijk blijft.⁹⁷ Zo bekeken staat burgerparticipatie gelijk aan hard werken. Zorgzaamheid betekent iets anders dan zorgeloosheid. Het opzetten en continueren van vrijwilligersprojecten kan moeizaam verlopen. Daarom is bevlogenheid een onmisbaar element van succesvolle initiatieven. Deze bevlogenheid heeft raakvlakken met de aloude *certitudo*. Het gaat om het geloof of vertrouwen dat heil en vreugde niet ontspruiten uit een ethos van volledige beheersing, maar uit de overtuiging dat anderen en wijzelf de moeite waard zijn – zonder dat daarvoor waterdicht bewijs bestaat.⁹⁸ Zoiets is niet zonder risico. Het staat immers niet bij voorbaat vast dat bijvoorbeeld vrijwilligers die een buurtwacht vormen dat in harmonie blijven doen of dat een bemiddelende ‘eigen kracht’-conferentie de verstoorde relaties tussen daders en slachtoffers kan repareren.

Het nemen van dat risico kan niettemin een prettig gevoel van ontspannenheid en vergevingsgezindheid doen postvatten.⁹⁹ Hierbij mogen christenen hopen en vertrouwen dat de toekomst in Gods hand ligt en dat Hij daarin het beste met de mensheid voor heeft.¹⁰⁰ Actief burgerschap dat veiligheid wil bevorderen moet aldus wortelen in liefde, hoop en vertrouwen. Dat schept verbondenheid en laat ruimte voor Bijbelse waarden zoals verantwoordelijkheid en solidariteit. Zoals gezegd heeft een veiligheidsbeleid dat op maakbaarheid gericht is geen adequaat antwoord op ongearticuleerd (moreel) onbehagen dat aan de huidige schreeuw om toezicht, controle en disciplinerende ten grondslag ligt. De oorzaak hiervan is dat dit beleid veiligheid allereerst voorstelt als een product van regels, protocollen, technologie en statistiek. Daarna volgen verbondenheid en rechtvaardigheid. De Bijbelse volgorde is precies andersom: zoek eerst naar liefde voor je naaste en voor God en daarna zullen veiligheid en voorspoed als vanzelf over je komen.¹⁰¹ Veiligheid is, kortom, geen doel op zichzelf, maar een middel tot het *bonum commune*: goed samenleven.

2 Verantwoordelijke burgers (samenlevingsvisie)

In zijn inwijdingsrede van de Vrije Universiteit te Amsterdam muntte Abraham Kuyper in 1880 de term ‘soevereiniteit in eigen kring’.¹⁰² Daarmee stelde hij de samenleving voor als een organisch samenspel van sociale kringen, elk met hun eigen doel en bestemming, die door de overheid dienen te worden gerespecteerd en gegarandeerd. In essentie voert dit idee terug op Jezus Christus die, aldus Kuyper, ‘den Caesar’ weerstond en ‘de geloofssoevereiniteit’ poneerde ‘als diepste spil waar alle soevereiniteit in eigen kring op rust’.¹⁰³

Misschien is het taalgebruik van Kuyper archaisch, maar interessant genoeg vertoont wat hij zegt raakvlakken met hoe sociologen de moderne samenleving analyseren: als een pluriform samenspel – een netwerk – van relatief onafhankelijke actoren.¹⁰⁴ Ook Herman Dooyeweerd (1894-1977), die Kuypers theorie

uitwerkte tot een ontologisch beginsel, wees op het bestaan van een veelvormige werkelijkheid.¹⁰⁵ Hij schetst een vervlechting van sociale structuren die hun 'interne bestemmingsfunctie blijven behouden' en 'geen deel zijn van een groter geheel'.¹⁰⁶ Hiermee legt hij de nadruk op een intrinsieke normativiteit die binnen 'genetwerkte' samenlevingsverbanden besloten ligt.

De relevantie van dit christelijk-sociale denken voor veiligheid en burgerschap in de huidige netwerksamenleving berust op tenminste twee pijlers. Ten eerste bevat de theorie van 'soevereiniteit in eigen kring' defensiemechanismen tegen een op controle en beheersing gerichte overheid.¹⁰⁷ Om Kuyper te citeren: 'De overheid toch neigt er steeds toe om met haar mechanisch gezag in het maatschappelijk leven in te dringen, dit aan zich te onderwerpen, en het mechanisch te regelen. Dit is de Staatsalmacht.'¹⁰⁸ Hiertegenover plaatst hij de Calvinistische positie dat maatschappelijke kringen – gezinnen, bedrijven, kerken, buurtinitiatieven, enzovoort – hun aanzien niet aan de overheid danken, 'maar gehoorzamen aan een hoog gezag in eigen boezem [...] dat heerst bij de gratie Gods'.¹⁰⁹ Kuyper roept mensen op om hun eigen waarden en geweten te volgen. Toegespitst op veiligheid: tegenover een politieke retoriek van 'harder straffen' bestaan er op vertrouwen en verbinding ingestoken initiatieven die werken aan de resocialisatie van ex-gedetineerden en die gesprekken opzetten tussen slachtoffers en daders. Burgers mogen in alle vrijheid deze eigen roeping en missie volgen.

Ten tweede zijn de uitgangspunten van soevereiniteit in eigen kring relevant, omdat zij wijzen op het bestaan van ordening in een als onoverzichtelijk ervaren wereld – een punt dat overigens ook in meer seculiere beschouwingen over het functioneren van de netwerksamenleving naar voren komt.¹¹⁰ Een overweging hierbij is dat niet iedereen zomaar wat doet, maar dat maatschappelijke verbanden beschikken over een soortelijke identiteit en daarmee over een richtinggevende normativiteit.¹¹¹ Buurtwachten en preventieteams richten zich niet op resocialisatie, maar mogen ook niet tot eigenrichting overgaan. Zij horen zich tot toezicht te beperken. Idealiter dragen vrije associaties van burgers bij aan vertrouwen, verbinding en geborgenheid. Een treffende illustratie is het werk dat de *Street Pastors* in Groot-Brittannië doen.¹¹² Deze kerkelijke vrijwilligers helpen bij de regulering van het nachtleven door naast beschonken feestgangers te gaan zitten, water uit te delen en een taxi te bellen. De pastors hebben zodoende een positieve invloed op veiligheid. Door hun nabijheid worden dronkaards niet bestolen – of erger. Tegelijk heeft de veiligheid die zij bieden niets te maken met het handhaven van regels. Het draait primair om aandacht en zorg.

Zoals in het vorige deel is beschreven, is het niet gemakkelijk om sociale verbanden te smeden, geborgenheid te bieden en vertrouwen te onderhouden. Moderne netwerksamenlevingen worden gekenmerkt door 'lichte' – flexibele, veranderlijke en vrijblijvende – relaties tussen mensen.¹¹³ Hiermee is niet

gezegd dat de burgerbetrokkenheid bij sociale vraagstukken, waaronder veiligheid en leefbaarheid, automatisch afneemt. Govert Buijs, Jan Hoogland en anderen bespeuren juist een veerkrachtig middenveld dat verrassend andere vormen aanneemt dan de traditioneel verzuilde vakbonden, omroepen, scholen en politieke partijen.¹¹⁴ Op lokaal niveau bruist het van de genetwerkte initiatieven die qua opzet en inhoud afwijken van deze klassieke middenveldorganisaties. De beschreven explosie van WhatsApp-preventiegroepen ondersteunt dit idee. Wel kennen dergelijke projecten een hoog afbreukrisico: als enthousiaste burgers afhaken, blijkt burgerparticipatie weinig duurzaam.¹¹⁵ Daarom is het in een vluchtige netwerksamenleving essentieel dat van oudsher stabiele instituties en verbanden – en daar kan ook de overheid toe behoren – ondersteuning bieden.

3 Een rechtvaardige overheid (staatsvisie)

Het geweldsmonopolie en de belastingheffing zijn twee kerntaken van de overheid. Daarom is het meest basale kwalificerende aspect van de overheid gelegen in het juridische: de politie handhaaft de openbare orde en beschermt het leven en de veiligheid van burgers (dit is *policie* en *securitas* in engere zin).¹¹⁶ Het juridische aspect van de overheid is eveneens bepalend als zij als scheidsrechter optreedt bij geschillen tussen sociale kringen of wanneer binnen die kringen het recht wordt overtreden. Politie en justitie bevorderen vrede en veiligheid, ‘opdat gerechtigheid geschiedt aan allen’.¹¹⁷ De leer van Kuyper geeft dus macht aan de overheid op het moment dat gemeenschappen onderling slaags raken of burgers het slachtoffer worden van machtsmisbruik.¹¹⁸ Kortom: meer verantwoordelijkheid geven aan burgers om voor zichzelf en voor hun woonomgeving op te komen mag nooit een vrijbrief worden voor discriminatie, uitsluiting en geweld. Derhalve waakt de politie over overenthousiaste cowboys. Iedereen moet zich aan de wet houden – ook deelnemers aan burgerwachten en WhatsApp-preventiegroepen. Projecten mogen niet ontaarden in eigenrichting.

Als het gaat over wat de grenzen zijn van overheidsingrijpen in het belang van de publieke gerechtigheid, wordt het voor christelijk-sociale denkers spannend. Grijpt de overheid pas in als het eigenlijk te laat is? Dat lijkt wel uit de minimalistische juridische kwalificatie van het overheidsdomein voort te vloeien. Of mag ze ook daarvoor al ingrijpen? Kan en mag de overheid de verbinding in de samenleving bevorderen? Op dit punt zit er in het concept van soevereiniteit in eigen kring behoorlijk wat ruimte voor discussie. Zo zet Stefan Paas zich af tegen het idee dat de overheid bovenop haar formeel-juridische gezag ook moreel gezag heeft.¹¹⁹ Publieke gerechtigheid moet volgens hem niet met vergaande politieke middelen worden bereikt. De overheid moet haar onderdanen

beschermen, niet sturen. Zijn argument is dat menselijke (geloofs)vrijheid het beste kan bloeien binnen soevereine kringen die op gezonde afstand staan van de politiek. Politici en bestuurders moeten zich terughoudend en bescheiden opstellen om utopische maakbaarheidsfantasieën te voorkomen. Het is hun basale opdracht om vrede te stichten en te luisteren naar burgers die op allerlei manieren verantwoordelijkheid dragen voor prettig samenleven.

Daar tegenover betoogt Roel Kuiper dat zo'n beperking van het gerechtigheidsbegrip 'niet nodig is en per saldo schade toebrengt aan een royale christelijke visie op de taak van de overheid'. Hij onderbouwt zijn tegenwerping met de constatering dat een overheid 'in het vormgeven en handhaven van het recht [...] een sturende functie [heeft] die altijd per definitie verband houdt met de vraag wat heilzaam en goed is voor de mens'.¹²⁰ Vanuit zijn visie omvatten de kerntaken van de overheid meer dan belasting heffen en het beschermen van de democratische rechtsorde. Bij de overheid gaat het ook om het stimuleren van een belangen- en een waardengemeenschap.¹²¹ Het verschil tussen Paas en Kuiper is relevant als het gaat om de participatieparadox. Moeten publieke professionals bijstand verlenen aan burgers die wonen in buurten waar de sociale cohesie en de maatschappelijke vitaliteit niet sterk genoeg is om particuliere initiatieven tot een succes te maken? Mensen die op deze vraag ontkennend antwoorden, willen geen ongewenst grote overheidsbemoeienis. Anderen brengen daar tegenin dat de overheid een taak heeft in het scheppen van materiële en immateriële randvoorwaarden die mensen de mogelijkheid bieden om hun individuele talenten en verantwoordelijkheden met elkaar waar te kunnen maken.

Voor burgers die in lokale veiligheidsprojecten participeren is dat laatste de meest zinvolle weg. Een democratisch staatsbestel dat mensen wil insluiten en beschermen zal af en toe een zetje moeten geven, waardoor die mensen worden geactiveerd en vervolgens – binnen de grenzen van de wet – op eigen kracht verder kunnen. Als de overheid geen waarde hecht aan de verantwoordelijkheid die burgers zelf willen nemen, blijven grote arsenalen van sociaal en moreel kapitaal onbenut. Actief burgerschap in de vorm van bijvoorbeeld WhatsApp-groepen heeft meestal pas een duurzaam effect op de veiligheid wanneer een solide organisatorische omgeving en een inkomstenbron (subsidies, donaties, enzovoort) zijn gerealiseerd. Zeker in de beginfase hebben wijkagenten en opbouwwerkers door hun sociale betrokkenheid regelmatig de rol van aanjager en verbinder. Daarnaast staat veiligheid niet op zichzelf, maar vertoont het thema raakvlakken met andere beleidsvelden zoals onderwijs, zorg, woningbeheer en de reclassering. Vanuit het oogpunt van het gemeenschappelijk welzijn en de publieke gerechtigheid is de overheid dan ook een anker dat de harmonie en de samenhang tussen uiteenlopende sociale kringen moet bevorderen.

Deze oriëntatie houdt niet in dat de overheid sociale kringen mag beheren. Wel heeft ze een morele functie die niet gelijk staat aan juridische verordeningen of aan de letter der wet, maar gaat over rechtvaardigheid en recht doen.¹²² Naar publieke gerechtigheid streven, betekent dat er *agapè* doorklinkt in het ethos en handelen van professionals en actieve burgers die zich inzetten voor het behoud van een sociale infrastructuur. Zij willen samen mensen tot wasdom laten komen. ‘Dit betekent niets meer, maar ook niets minder’, schrijft de filosoof Henk Woldring, ‘dan gezamenlijk zoeken naar een wenselijk maatschappelijk leven ter bevordering van individueel en algemeen welzijn.’¹²³ Een blauwdruk voor het goede leven bestaat niet. Anders gezegd: veiligheid is geen maakbaar doel op zich, maar een middel om mensen te laten floreren vanuit het geschonken geloof en vertrouwen (*certitudo*) dat verbinding mogelijk is. Dat ligt voor de een ingewikkelder dan voor de ander. Wanneer een buurt onherkenbaar verandert, de sociale samenhang op losse schroeven staat en mensen worden buitengesloten, kun je moeilijk op vertrouwen blijven hame- ren. Vandaar dat de overheid als schild voor kwetsbare bevolkingsgroepen onontbeerlijk blijft.

Tot besluit

I Concluderende samenvatting

De manier waarop burgers kunnen bijdragen aan de bestrijding van criminaliteit en overlast in buurten staat sinds midden jaren tachtig op de Nederlandse politieke agenda. De discussie over dit onderwerp heeft de afgelopen jaren een extra stimulans gekregen door terroristische aanslagen, migratiestromen, een overvraagde politie, politieke pleidooien voor gedeelde verantwoordelijkheid en het wenkend perspectief van een participatiesamenleving (of beter: coöperatiemaatschappij).¹²⁴ Mensen praten of doen mee bij de vorming van lokaal veiligheidsbeleid, nemen deel aan buurtwachten en zetten in op buurtbemiddeling. Ook zijn door technologische vernieuwingen digitale vormen van burgerparticipatie, zoals WhatsApp-preventiegroepen, in opmars.

Deze explosie aan activiteit brengt ambivalenties met zich mee. Aan de ene kant is het mooi dat mensen willen bijdragen aan de lokale veiligheid. Aan de andere kant kan burgerparticipatie ontaarden in eigenrichting en geweld. Dat risico is het grootst bij buurtwachten die een controlerende en repressieve inslag hebben. Burgers die zich toeleggen op *mediation*, resocialisatie en herstel proberen juist vertrouwen en verbinding tot stand te brengen. Tevens is burgerparticipatie geen simpel te realiseren ideaal. Niet alle burgers en bevolkingsgroepen zijn even goed geëquipeerd om projecten op te zetten. Bovendien veronderstellen projecten continuïteit, maar burgers kunnen zomaar afhaken omdat ze het druk krijgen met andere dingen, teleurgesteld raken of hun enthousiasme verliezen. Participatie blijkt kwetsbaar.

Wat betekenen veiligheid en burgerschap vanuit christelijk-sociaal perspectief? Ten eerste moet worden opgemerkt dat de verantwoordelijkheid voor veiligheid niet te veel bij burgers kan worden gelegd. Veiligheid is een kerntaak van een overheid die de rechten van haar onderdanen garandeert, hen behoedt tegen geweld en de openbare orde handhaaft. De politie moet ingrijpen als, bijvoorbeeld, buurtwachten tot eigenrichting overgaan. Verder zijn burgerprojecten mooi, maar functioneren ze niet altijd goed in wijken waar mensen geen verantwoordelijkheid voor de veiligheid kunnen nemen. Indien nodig hoort de overheid kwetsbare groepen te ondersteunen en te beschermen. Wijkagenten

en opbouwwerkers hebben een sociale rol als aanjagers van sociaal en moreel kapitaal in de samenleving.

Tot slot is veiligheid niet los verkrijgbaar als geïsoleerd beleidsdomein dat ver af staat van thema's zoals vrijheid, solidariteit en zorg. Integendeel: veiligheid vormt een wezenlijk onderdeel van een breed georiënteerd goed bestuur (*politicie* in de brede zin des woords) dat burgers laat floreren. Het is de opdracht van overheidsprofessionals, waaronder politiefunctionarissen, om de publieke gerechtigheid te bevorderen met appreciatie voor de eigen kracht waarover mensen beschikken. Hoop, vertrouwen en verwachting zijn daarbij richtinggevend principes. Want uiteindelijk is veiligheid geen doel op zich, maar een middel tot het bevorderen van een leefbare samenleving.

2 Aanbevelingen voor politiek, bestuur en beleid

Welke aanbevelingen kunnen politici, bestuurders en gemeenteraadsleden meenemen? Vijf punten passeren de revue: (1) een betrouwbare overheid, (2) training en advies, (3) het budgetrecht, (4) lokale zeggenschap en (5) ruimte voor professionals.

Een eerste punt is dat de overheid vanuit het geweldsmonopolie aan haar onderdanen veiligheid levert door middel van voldoende blauw op straat en acceptabele oplossingspercentages. Diezelfde overheid moet zich dan houden aan de door haar zelf gestelde juridische kaders en rechtsstatelijke waarborgen. Tevens hoort de overheid iedere burger in te sluiten en de zwakkeren te beschermen tegen onrecht. Zowel eigenrichting door burgers als etnisch profileren door de politie zijn daarom kwalijk.

Een tweede punt is dat professionals verbindingen tussen burgers in goede banen leiden, zodat ieders vrijheid en gelijkheid wordt gerespecteerd. De politie kan oplettende burgers adviseren over en trainen in het correct inschatten van situaties, zodat zij bijvoorbeeld niet meteen gaan whatsappen over een 'verdacht' persoon. Als de omstandigheden het toelaten is het vriendelijker en waarschijnlijk effectiever om eerst eens een praatje te maken met die persoon. Een derde punt is dat het budgetrecht de zeggenschap van burgers over hun veiligheid kan versterken. Mensen krijgen de beschikking over een bepaald budget om daarmee de criminaliteit te bestrijden en de lokale veiligheid te bevorderen. Professionals moeten hierbij rekening houden met de wensen van de betrokken burgers. Tegelijk zullen zij er streng op moeten toezien dat uitkomsten van deliberaties niet uitlopen op 'het recht van de sterkste'.

Een vierde punt om veiligheid op lokaal niveau beter in te bedden, is het overdragen van de regie aan burgers die sociaal ingestoken projecten opzetten. Voorbeelden hiervan zijn 'eigen kracht'-conferenties, buurtbemiddeling en herstelrecht. Deze initiatieven laten bemoedigende uitkomsten zien bij het

weer op de rails krijgen van gebroken relaties in de nasleep van conflicten. Desgewenst hebben professionals een beperkte ondersteunende taak bij het mobiliseren van mensen, het opstellen van plannen en het bewaken van de te realiseren oplossingen.

De bovenstaande overwegingen vergen, tot slot, een herwaardering van de beslissruimte die professionals zoals wijkagenten en opbouwwerkers hebben. De overheid dient op de kennis en kunde van deze professionals te vertrouwen, in plaats van hen met administratieve controledwang en prestatiecontracten te confronteren. Om burgerprojecten te laten slagen moet de overheid professionals voldoende beleidsvrijheid geven, hun bevoegheid waarderen en hun improvisatiekracht bevorderen. Alleen dan kunnen professionals burgerprojecten in goede banen, zodat veiligheid in verbondenheid positief gestalte kan krijgen.

Verwijzingen

- 1 'Gluren met de burens: de schaduwzijden van Whatsapp-preventiegroepen' (www.platformoverheid.nl); 14 maart 2016).
- 2 In zijn troonrede van 2013 sprak koning Willem-Alexander de wens uit Nederland in een 'participatiesamenleving' te willen veranderen.
- 3 RMO 2004: 75.
- 4 Zie Mehlbaum en Van Steden (2016) over veranderende opvattingen over burgeringrijpen vanuit maatschappelijk, politiek en juridisch perspectief.
- 5 'Burgerwacht "Soldiers of Odin" actief in Nederland: behulpzaam of walgelijk?' (*Elsevier*, 20 juli 2016); zie ook: Terpstra (2016).
- 6 'Politievakbond vreest geweld burgerwacht' (*Algemeen Dagblad*, 21 februari 2017).
- 7 Lub 2016: 9. Volgens Steenvoorden (2016) schommelt het aantal pessimistische burgers rond de 65 procent, waarbij een kleine groep van maximaal 8 procent echt boos en emotioneel is.
- 8 Zie ook: 'Buurtpreventie mag, maar het moet geen Wilde Westen worden' (*Trouw*, 3 maart 2017).
- 9 Zie artikel 1 en 2 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.
- 10 Giddens 1990: 92 e.v.. Denk ook aan de beroemde behoeftepiramide van Maslow die, na de biologische noodzaak van voedsel, drinken en slaap, rust op de basisbehoefte van bestaanszekerheid in de vorm van bescherming, stabiliteit, routines en (innerlijke) rust.
- 11 Van Meeteren 2006: hoofdstuk 4.
- 12 Van Meershoek 2012.
- 13 De Waard en Van Steden 2012.
- 14 Meerdinkveldboom e.a. 2009.
- 15 Naeyé 2009.
- 16 Haas 2010.
- 17 Van Steden 2011: 24 e.v..
- 18 Moerland e.a. 1991.
- 19 Van der Wouden 1995.
- 20 Terpstra 2010: 73 e.v..
- 21 Deze paragraaf en de volgende paragraaf zijn gebaseerd op Van Steden 2016a.
- 22 Van der Land 2014; Van der Land e.a. 2014; Lub 2016; Van Steden e.a. 2011.
- 23 Lub 2016.
- 24 Van Steden e.a. 2011.
- 25 Dit cijfer is afkomstig van Whatsapp Buurtpreventie Nederland en België: <https://wabp.nl/> (ge raadpleegd op 23 februari 2017).
- 26 Vollaard 2016.
- 27 www.burgernet.nl
- 28 www.buurtbestuurt.nl
- 29 www.beterburens.nl
- 30 www.restorativejustice.nl
- 31 www.exodus.nl
- 32 www.gevangenzorg.nl
- 33 www.haverleij.nl
- 34 Lub 2016; Van der Land 2014.
- 35 Van der Land e.a. 2014.
- 36 Skogan 2003; Van Stokkom e.a. 2012.
- 37 Van der Land 2014.
- 38 Lub, 2016; Van Stokkom en Toenders 2010.
- 39 Van der Land 2014.
- 40 CBS 2017.
- 41 Van der Weijer en Bernasco 2016.
- 42 Van Dijk e.a. 2012.
- 43 CBS 2017.
- 44 Zie het SCP-kwartaalbericht 2010-3 over 'het gevoel van onveiligheid': www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2010/COB_Kwartaalbericht_2010_3.

- 45 Vanderveen 2001.
 46 Noiije en Iedema 2017.
 47 Elchardus e.a. 2005.
 48 Spithoven 2017; Steenvoorden 2016.
 49 Van Stokkom 2010.
 50 Tiemijer 2017.
 51 Van den Broek e.a. 2016.
 52 Bovens 2006.
 53 Swierstra en Tonkens 2011.
 54 Clingendael 2015.
 55 Van der Land 2014.
 56 Taylor 2009.
 57 De Graaf 2014: 1.
 58 Volgens het CBS (2017) ervaart 70 procent van de bevolking hoe mensen in de buurt met elkaar omgaan als 'prettig' en 60 procent voelt zich 'thuis' in de eigen buurt. Deze cijfers wijzen op een behoorlijk stevige sociale cohesie in Nederland. Ook hebben Nederlanders internationaal gezien veel vertrouwen in publieke instituties zoals de politie.
 59 Hamilton 2012.
 60 Van Steden 2013 a, b; Van Steden en Hoogland 2013.
 61 Zie voor een boeiend in twee delen uitgegeven proefschrift over de etymologische levenswandel van *securitas* en *certitudo*: Schrimm-Heins 1991, 1992.
 62 Conze 1984.
 63 Hobbes 1997 [1651].
 64 Arends 2008.
 65 Beck 2006.
 66 Bernstein 1996.
 67 Vgl. Cavanaugh 2016: 219 e.v.
 68 Garland 2001.
 69 Boutellier 2015; 89 e.v.
 70 Van Montfort e.a. 2012.
 71 Boutellier 1993.
 72 Habermas 2006.
 73 Taylor 2007 [1989]: 39 e.v.; zie ook: van Putten 2016a.
 74 Van den Brink 2012.
 75 Boutellier 2002.
 76 Verhaeghe 2012.
 77 Trommel 2009.
 78 Power 2016.
 79 Van Putten 2015: 77.
 80 Vgl. Mulder 2015.
 81 Duyvendak en De Haan 1997.
 82 Zedner 2003.
 83 Beck 1992 [1987].
 84 Van Woudenberg 1992: 27.
 85 Van Woudenberg 1992: 35.
 86 Hengstmengel 2015: 71.
 87 Kuyper 2007 [1899]: 44.
 88 Kuiper 2009: 80-82; De Graaf 2014: 15.
 89 Hengstmengel 2015: 73.
 90 Van den Brink 2012.
 91 Van Steden e.a. 2010; zie ook: Schuilenburg e.a. 2014.
 92 Vgl. Siedentop 2014.
 93 Althusius 1995 [1614]: 17-19; Woldring 1998.
 94 Kuiper 2009: 170; Kuper 2011: 36-40.
 95 Kuiper 2009: 113 e.v.; Kuiper 2011: 30 e.v..
 96 Van oorsprong stamt *agapè* uit het Eerste Testament en is daarna door Johannes en Paulus tot een kernwoord van het christendom verheven.
 97 Buijs 2012.

Veiligheid in verbondenheid

- 98 Borgman 2009: 15-16.
- 99 Buijs 2013.
- 100 Goudzwaard 2009: 231 e.v..
- 101 Goudzwaard 2009: 140-141.
- 102 Kuyper 1880.
- 103 Kuyper 1880: 15.
- 104 Stafleu 2004: 136.
- 105 Hengstmengel 2015; Van Putten 2016b.
- 106 Van Woudenberg 1992: 150.
- 107 Van Putten 2016b.
- 108 Kuyper 2007 [1899]: 52.
- 109 Kuyper 2007 [1899]: 50.
- 110 Boutellier 2011.
- 111 Griffioen en Van Woudenberg 1996.
- 112 Van Steden 2016b.
- 113 Duyvendak en Hurenkamp 2004.
- 114 Buijs en Hoogland 2016.
- 115 Igalla en Meerkerk 2015.
- 116 Zwart 1996: 304-305.
- 117 Rouvoet 1992: 83.
- 118 Woldring 2001: 62.
- 119 Paas 2007: 330 e.v..
- 120 Kuiper 2011: 85-86.
- 121 Kuiper 2009: 210 e.v.; Kuiper 2011: 104.
- 122 Rouvoet 1992: 85 e.v.; Kuiper 2011: 84 e.v..
- 123 Woldring 2001: 100.
- 124 Van Putten en Beekers 2014.

Literatuur

- Althusius, J., *Politica* (Indianapolis 1995 [1614]).
- Arends, J., 'From Homer to Hobbes and beyond. Aspects of "security" in the European tradition', in H. Brauch e.a. (red.), *Globalization and environmental challenges. Reconceptualizing security in the 21st Century* (Berlijn 2008) 263-277.
- Beck, U., *Risk society. Towards a new modernity* (Londen 1992 [1987]).
- Beck, U., 'Living in the world risk society' in *Economy and Society* 35.3 (2006) 329-345.
- Bernstein, P., *Against the Gods. The remarkable story of risk* (New York 1996).
- Boutellier, H., *Solidariteit en slachtofferschap. De morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur* (Nijmegen 1993).
- Boutellier, H., *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rondom misdaad en straf* (Den Haag 2002).
- Boutellier, H., *De improvisatiemaatschappij. Over de sociale ordening van een onbegrensde wereld* (Den Haag 2011).
- Boutellier, H., *Het seculiere experiment. Hoe we van God los gingen samenleven* (Amsterdam 2015).
- Borgman, E., *Overlopen naar de barbaren. Het publieke belang van religie en christendom* (Zoetermeer 2009).
- Bovens, M., 'De diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie' in *Beleid en Maatschappij* 33.4 (2006) 205-218.
- Brink, G. van den (red.), *De lage landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan* (Amsterdam 2012).
- Broek, A. van den, C. van Campen en J. de Haan e.a. (red.), *De toekomst tegemoet. Leren, werken, zorgen, samenleven en consumeren in het Nederland van later* (Den Haag 2016).
- Buijs, G., *Publieke liefde* (oratie Vrije Universiteit; Amsterdam 2012).
- Buijs, G., 'Veiligheids sentiment en veiligheidsbalans. Contouren van een samenlevingsdilemma (met als toegift een pleidooi voor gebed)', in R. van Steden en J. Hoogland (red.), *In vertrouwen leven. Tegendraadse beschouwingen over veiligheid* (Amsterdam 2013) 97-109.
- Buijs, G. en J. Hoogland (red.), *Ontzuiilde bezieling. Transformatie van burgers en van maatschappelijke organisaties* (Den Haag 2016).
- Cavanaugh, W., *Field hospital. The church's engagement with a wounded world* (Grand Rapids 2016).
- CBS, *Veiligheidsmonitor 2016* (Den Haag 2017).
- Clingendael, *The relationship between external and internal security* (Den Haag 2015).
- Conze, W., 'Sicherheit, Schutz', in: O. Brunner, W. Conze en R. Kosselleck (red.), *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* (band 5) (Stuttgart 1994) 831-862.
- Dijk, J. van, A. Tseloni en G. Farrell (red.), *The international crime drop. New directions in research* (Basingstoke 2012).
- Duyvendak, J.W. en I. de Haan (red.), *Maakbaarheid. Liberale wortels en hedendaagse kritiek van de maakbare samenleving* (Amsterdam 1997).
- Duyvendak, J.W. en M. Hurenkamp (red.), *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid* (Amsterdam 2004).
- Elchardus, M., S. de Groof en W. Smits, 'Een vergelijking van twee paradigma's ter verklaring van onveiligheidsgevoelens' in *Mens en Maatschappij* 80.1 (2005) 48-68.
- Garland, D., *Culture of control. Crime and social order in contemporary society* (Chicago 2001).
- Giddens, A., *The consequences of modernity* (Stanford 1990).
- Goudzwaard, B., *Wegen van hoop in tijden van crisis* (Amsterdam 2009).
- Graaf, B. de, *Waar zijn we bang voor? Een religieus-theologische benadering van veiligheid* (lezing voor de PThU; Amsterdam/Groningen 2014).
- Griffioen, S. en R. van Woudenberg, 'Theorie van sociale gemeenschappen' in R. van Woudenberg (red.), *Kennis en werkelijkheid. Tweede inleiding tot een christelijke filosofie* (Amsterdam 1996) 236-266.
- Haas, N., *Public support for vigilantism* (proefschrift NSCR; Leiden 2010).
- Habermas, J., 'Religion in the public sphere' in *European Journal of Philosophy* 14.1 (2006), 1-25.
- Hamilton, J., *Security. Politics, humanity and the philology of care* (Princeton 2013).

Veiligheid in verbondenheid

- Hengstmengel, B., *Denken met het hart. Christelijke filosofie in de traditie van Augustinus en Calvinus* (Amsterdam 2015).
- Hobbes, T., *Leviathan. Of de samenstelling, vorm en macht van een kerkelijke en wereldlijke staat* (Den Haag 1997 [1651]).
- Igalla, M. en I. Meerkerk, 'De duurzaamheid van burgerinitiatieven. Een empirische verkenning' in *Bestuurswetenschappen* 69.3 (2015) 25-53.
- Kuiper, R., *Moreel kapitaal. De verbindingskracht in de samenleving* (Amsterdam 2009).
- Kuiper, R., *Dienstbare politiek. Voor een verantwoordelijke samenleving en een rechtvaardige overheid* (WI ChristenUnie; Amsterdam 2011).
- Kuyper, A., *Soevereiniteit in eigen kring. Rede ter inwijding van de Vrije Universiteit* (Amsterdam 1880).
- Kuyper, A., *Het Calvinisme. Zes Stone-lezingen* (Amsterdam/Den Haag 2007 [1899]).
- Land, M. van der, *De buurtwacht. Naar een balans tussen instrumentalisering en autonomie van burgers in veiligheid* (Apeldoorn 2014).
- Land, M. van der, B. van Stokkom en H. Boutellier, *Burgers in veiligheid. Een inventarisatie van burgerparticipatie op het domein van de sociale veiligheid* (Den Haag 2014).
- Lub, V., *De burger op wacht. Het fenomeen 'buurtpreventie' onderzocht* (Rotterdam 2016).
- Meeteren, A. van, *Op hoop van akkoord. Instrumenteel forumgebruik bij geschilbeslechting in Leiden in de zeventiende eeuw* (proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam 2006).
- Meershoek, G. van, 'Van schutterij naar Nationale Politie. Politiezorg in historisch perspectief' in *Secondant* 3/4 (2012) 32-35.
- Meerdinkveldboom, M., J. Terpstra en Y. Buruma, *Burgeringrijpen. Een onderzoek naar ingrijpen door burgers bij situchoop geven: burgermoed vanuit maatschappelijk, politiek en juridisch perspectief* (Amsterdam/Den Haag 2016).
- Mehlbaum, S. en Steden, R. van, *Tussen 112 bellen en een rotschop geven. Burgermoed vanuit maatschappelijk, politiek en juridisch perspectief* (Amsterdam/Den Haag 2016).
- Moerland, H., C. Fijnaut en J. Uit Beijerse, 'Samenleving en criminaliteit in een grootstedelijk achterstandsgebied' in *Panopticon* 12.6 (1991) 592-608.
- Montfort, C. van, A. Michels en W. van Dooren (red.), *Stille ideologie. Onderstromen in bestuur en beleid* (Den Haag 2012).
- Mulder, F., *De geluksmachine* (Utrecht 2015).
- Naeyé, J., *Burgerarrest* (afscheidsrede Vrije Universiteit; Amsterdam 2009).
- Noije, L. en J. Iedema, *Achternvolgd door angst. Een kwantitatieve vergelijking van algemeen gevoel van onveiligheid* (Den Haag 2017).
- Paas, S., *Vrede stichten. Politieke meditatie* (Zoetermeer 2007).
- Power, M. (red.), *Riskwork. Essays on the organizational life of risk management* (Oxford 2016).
- Putten, R. van, 'Bestuurskunde voorbij het maakbaarheidsdenken?' in *Bestuurskunde* 24.2 (2015) 74-84.
- Putten, R. van, 'Het belang van levensbeschouwing', in: R. van Putten en N. Bleijenbergh (red.), *Vast in verwarring* (Brevier 2016a), 93-108.
- Putten, R. van, 'Sphere sovereignty in late modern society and social theory', gepresenteerd als paper tijdens de *International Conference of Christian Philosophy* (Leuven 2016b).
- Putten, R. van en W. Beekers, *Coöperatiemaatschappij. Solidariteit organiseren in de eenentwintigste eeuw* (WI ChristenUnie; Amsterdam 2014).
- RMO, *Toegang tot recht* (advies 32) (Den Haag 2004).
- Rouvoet, A., *Reformatiorische staatsvisie. De RPF en het ambt van de overheid* (Nunspeet 1992).
- Schrimm-Heins, A., 'Gewissheit und Sicherheit: Geschichte und Bedeutungswandel der Begriffe certitudo und securitas (Teil I)' in *Archiv für Begriffsgeschichte* 34 (1991) 123-213.
- Schrimm-Heins, A., 'Gewissheit und Sicherheit: Geschichte und Bedeutungswandel der Begriffe certitudo und securitas (Teil II)' in *Archiv für Begriffsgeschichte* 35 (1992) 115-213.
- Schuilenburg, M., R. van Steden en B. Oude Breuil, B. (red.) *Positive criminology. Reflections on care, belonging and security* (Den Haag 2014).
- Siedentop, L., *Inventing the individual. The origins of Western liberalism* (Cambridge, MA 2014).
- Spithoven, R., *Keeping trouble at a safe distance. Unravelling the significance of 'fear of crime'*. (proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam 2017).
- Skogan, W., 'Representing the community in community policing' in W. Skogan (red.), *Community policing. Can it work?* (Belmont, CA 2003) 57-75.
- Staffeu, M., 'On the character of social communities, the state and the public domain' in *Philosophia Reformata* 69.2 (2004) 125-139.

- Steden, R. van, 'Sturing van lokale veiligheid. Een achtergrondstudie' in R. van Steden (red.) *Strategieën van lokale veiligheid. Een achtergrondstudie en drie reflecties* (Amsterdam 2011) 9-52.
- Steden, R. van, 'Stille ideologie in positief perspectief. Hoe geloof en idealen bijdragen aan een veiliger samenleving' in *Bestuurskunde* 22.1 (2013a), 133-138.
- Steden, R. van, 'Een doorbreking van orde. De betekenis van vertrouwen en geloof voor veiligheid' in *Religie en Samenleving* 8.3 (2013b) 389-410.
- Steden, R. van, 'Veiligheid in een participatiesamenleving' in H. Boutellier e.a. (red.), *Perspectieven op veiligheid. Van burgerschap tot veerkracht* (Amsterdam 2016a) 22-36.
- Steden, R. van, 'Street Pastors. *Securitas* en *certitudo* in het Britse uitgaansleven' in *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 6.3 (2016b) 19-34.
- Steden, R. van, B. van Caem, B. en H. Boutellier, 'The "hidden strength" of active citizenship. The involvement of local residents in public safety projects' in *Criminology and Criminal Justice*, 11.5 (2011) 433-450.
- Steden, R. van en J. Hoogland (red.), *In vertrouwen leven. Tegendraadse beschouwingen over veiligheid* (Amsterdam 2013).
- Steden, R. van, M. van Vliet, M. T. Salman en H. Boutellier, 'Gemeenschap als bron van positieve veiligheid. Een conceptuele verkenning en aanzet tot empirisch onderzoek' in *Tijdschrift voor Veiligheid*, 9.2 (2010) 31-47.
- Steenvoorden, E., *Societal pessimism. A study of its conceptualization, causes, correlates and consequences* (Amsterdam/Den Haag 2016).
- Stokkom, B. van, *Wat een huffer! Ergernis, lichtgeraaktheid en maatschappelijke verruwing* (Amsterdam 2010).
- Stokkom, B. van, M. Becker en T. Eikenaar, *Participatie en vertegenwoordiging. Burgers als trustees* (Amsterdam 2012).
- Stokkom, B. van en N. Toenders, *De sociale cohesie voorbij. Actieve burgers in achterstandswijken* (Amsterdam 2010).
- Swierstra, T. en E. Tonkens, 'De schaduwzijden van de meritocratie. De respectsamenleving als ideaal' in *Socialisme en Democratie* 7/8 (2011) 37-44.
- Taylor, C., *Bronnen van het zelf. De ontstaansgeschiedenis van de moderne identiteit* (Rotterdam 2007 [1989]).
- Taylor, C., *Een seculiere tijd* (Rotterdam 2009).
- Terpstra, J., *Het veiligheidscomplex. Ontwikkelingen, strategieën en verantwoordelijkheden in de veiligheidszorg* (Den Haag 2010).
- Terpstra, J., 'Tussen Heumensoord en Winschoten. Over de tegenstrijdige betekenis van burgerparticipatie in de veiligheidszorg' in *Justitiële Verkenningen* 42.5 (2016) 80-88.
- Tiemijer, W., *Wat is er mis met maatschappelijke scheidslijnen?* (Den Haag 2017).
- Trommel, W., *Gulzig bestuur* (Den Haag 2009).
- Vanderveen, G., 'Nederland vroeger veiliger? De veranderde beleving van onveiligheid' in *Justitiële Verkenningen* 27.1 (2001) 34-48.
- Verhaeghe, P., *Identiteit* (Amsterdam 2012).
- Vollaard, B., 'Private bijdragen aan publieke veiligheid. Effecten van Buurt-WhatsApp' in *Justitiële Verkenningen* 42.5 (2016) 59-68.
- Waard, J. de en R. van Steden, 'De opmars van de private veiligheidszorg. Een nationaal en internationaal perspectief' in *Justitiële Verkenningen*, 38.8 (2012) 9-23.
- Weijer, S. van der en W. Bernasco, *Angifte- en meldingsbereidheid. Trends en determinanten* (Den Haag/Amsterdam 2016).
- Woldring, H., 'The constitutional state in the political philosophy of Johannes Althusius' in *European Journal of Law and Economics* 5 (1998) 123-132.
- Woldring, H., *Kernbegrippen in de politieke filosofie. Een herwaardering* (Bussum 2001).
- Wouden, R. van der, 'Integraal veiligheidsbeleid tussen symboliek en bestuurlijke drukte' in *Justitiële Verkenningen* 21.5 (1995) 49-61.
- Woudenberg, R. van, *Gelovend denken. Inleiding tot de christelijke filosofie* (Amsterdam/Kampen 1992).
- Zedner, L., 'Too much security?' in *Journal of the Sociology of Law* (2003) 31.3, 155-184.
- Zwart, J., 'Rechts- en staatsfilosofie' in R. van Woudenberg (red.), *Kennis en werkelijkheid. Tweede inleiding tot een christelijke filosofie* (Amsterdam 1996) 293-309.

Dankwoord

Schrijven is een eenzame bezigheid, maar je doet het nooit helemaal alleen. Graag wil ik Wouter Beekers en Geert Jan Spijker bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen en hun constructieve commentaar bij eerdere conceptteksten. Ook bedank ik graag andere meelezers voor hun kritische blik. In willekeurige volgorde: Mirjam Kosten, Laurens Wijmenga, Willeke de Jager, Jan van der Stoep, Mentko Nap, Albert van der Horst en Wilhelm Kolkman. Top dat jullie de tijd namen en waardevolle suggesties gaven!